

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут новітніх освітніх технологій
Кафедра податків та фіскальної політики

РОМАНЧУК Мирослава Анатоліївна

**Оподаткування доходів фізичних осіб та
проблеми реформування регулюючих механізмів
соціального характеру / Taxation of Individuals'
Incomes and Problems of Reforming the Regulatory
Mechanisms of Social Nature**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа та страхування
освітньо-професійна програма - Фіскальне адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ФФАзм-21
М. А. Романчук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Ф. П. Ткачик

Кваліфікаційну роботу допущено
до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Луцик**

ТЕРНОПІЛЬ - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ	6
1.1. Економічна сутність та сучасні аспекти адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні	6
1.2. Проблематика соціальної справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб	13
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	22
2.1. Фіскальні детермінанти оподаткування доходів фізичних осіб.....	22
2.2. Ефективність оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади	29
2.3. Моніторинг соціально-економічних ефектів використання преференцій в оподаткуванні громадян	35
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ РЕГУЛЮЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН	42
3.1. Соціально-регулюючі аспекти оподаткування доходів громадян в зарубіжних країнах.....	42
3.2. Вектори реформування фіскально-регулюючого потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.....	49
Висновки до розділу 3	58
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Лідируючі позиції в податкових системах багатьох країн світу належать персональному прибутковому податку, в Україні таким податком є податок на доходи фізичних осіб. Його значущість пов'язують в першу чергу з фіскальною ефективністю. По-друге, податок є ефективним фіскальним інструментом регулювання соціально-економічних процесів. Для України такий ефект є досить актуальним, зважаючи на низький рівень життя в країні. Тому, першочерговою, є проблема реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб, поряд з цим необхідно підвищувати спроможність фізичних осіб виступати активними учасниками у сферах споживання, інвестування, заощадження і в результаті підвищення якості життя населення і відповідно формування середнього класу який є основою економічного розвитку в суспільстві. Адже в процесі функціонування податку відбувалися зміни в елементах податку, які спричинили проблеми, зокрема: ухилення від сплати податку, труднощі оподаткування доходів відмінних від заробітної плати та інших. Поряд з розвитком глобалізаційних процесів змінюються і підходи до оподаткування в напрямку посилення податкової конкуренції між державами, що зумовлює потребу аналізу регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб.

Теоретичні та практичні аспекти адміністрування податку на додану вартість розглядали у своїх працях такі науковці: Шевчук І.В., Трофімова Л.В., Тарасюк Г., Соколов А.А. Славкова А.А., Сідельнікова Л.П., Костіна Н.М., Пірнікоза П., Райнова Л.Б., Носова Є., Мельник І.Б., Крисоватий А.І., Василевська Г.В., Кізима Т.О., Луцик А.І., Кириленко О.П., Іщенко В.В., Єфименко Т. І., Демченко Т. М. та інші.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження теоретико-методичних, інституційних та інформаційних засад оподаткування доходів населення та перспектив реформування регулюючих механізмів соціального характеру.

Для досягнення поставленої мети роботи необхідно вирішити наступні **завдання:**

- дослідити економічну сутність та сучасні аспекти адміністрування податку на доходи фізичних осіб;
- охарактеризувати проблематику соціальної справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб;
- ідентифікувати фіскальні детермінанти оподаткування доходів фізичних осіб;
- здійснити аналіз ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади;
- провести моніторинг соціально-економічних ефектів використання преференцій в оподаткуванні громадян;
- узагальнити соціально-регулюючі аспекти оподаткування доходів громадян в зарубіжних країнах;
- окреслити шляхи реформування фіскально-регулюючого потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Об'єктом дослідження є сукупність економічних, соціальних, організаційно-правових відносин щодо державного регулювання оподаткування доходів населення.

Предметом дослідження є система оподаткування доходів фізичних осіб.

Методи дослідження. В роботі використовувалися такі методи дослідження: історичний – у процесі дослідження розвитку податку на доходи фізичних осіб за часів незалежності України; системно структурний – під час визначення ролі податку на доходи фізичних осіб у соціальному та економічному аспекті, а також його ролі у наповненні бюджету; статистичного аналізу – під час здійснення аналізу динаміки надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету; метод аналогій – під час порівняння систем оподаткування доходів фізичних осіб.

Теоретико-інформаційною базою дослідження є нормативно-правові документи, що регулюють систему оподаткування доходів фізичних осіб, в т.ч. Податковий кодекс України, постанови Кабінету міністрів України, Міністерства фінансів України та Державної податкової служби України. Фахові наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері адміністрування податку на доходи фізичних осіб, монографії, матеріали конференцій, ресурси у мережі Internet.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в обґрунтуванні рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності та справедливості системи оподаткування доходів фізичних осіб, які можуть використовуватися Державною податковою службою України для посилення його фіскальної ролі для держави та суспільства.

Наукова новизна роботи. Набули подальшого розвитку методичні підходи щодо реформування фіскально-регулюючого потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Окреслені підходи враховують інформаційну, інноваційну, інвестиційну, фіскальну, соціальну складові; позитивну зарубіжну практику і можуть бути імplementовані в концепції соціально-економічного розвитку держави.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та висновки, отримані в ході проведеного дослідження були апробовані у вигляді тез доповідей на Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів (2020 р.) та на Міжнародній науково-практичній Інтернет конференції «Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів» (2020 р.).

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена метою і завданнями дослідження та складається із вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок, у тому числі 13 рисунків і 7 таблиць. Список використаних джерел налічує 61 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

1.1. Економічна сутність та сучасні аспекти адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні

На сьогоднішній день дохід фізичних осіб є загальноприйнятою категорією для оподаткування, тому податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) або ж як його ще називають особистий прибутковий податок є невід’ємною частиною податкової системи не лише України але й більшості країн світу.

Особистий прибутковий податок повноцінно з третьої спроби почали використовувати у 1842 році у Великобританії, це було викликано фіскальною необхідністю [46]. Ключовим поняттям даного податку є визначення «оподатковуваний дохід». Якщо розглядати дохід фізичної особи, то оподатковуваний дохід є значно вужчим поняттям, адже з нього виключено певну величину доходу яка не є базою оподаткування прибутковим податком.

Нами було проаналізовано висунуті поняття вченими-економістами, щодо доходу громадян, хоча жодне з них не використовується як загальноприйняте та єдине.

Розглядаючи теорію джерел Б. Фьюстінгом (B. Fuisting) дохід є сумою грошових і товарних потоків, що надходять до індивіда з постійних джерел [15]. Ця концепція була однією з перших спроб визначення доходу як об'єкта оподаткування.

Е. Селігман визначив, що дохід фізичної особи – це потік багатства, а тому він завжди повинен оцінюватись за визначений період, і, коли мова йде про дохід для цілей оподаткування, ми маємо на увазі річний дохід. Він використовується власником для цілей споживання і, таким чином, зберігає

капітал [12]. зазначимо, що не всі доходи оподатковуються персональним прибутковим податком, адже деякі з них носять разовий характер, а саме: спадщина, доходи від продажу майна, дарування та інші. Тому сформувалася ідея необхідності регулярності доходів.

Така ж думка в А. Соколової, який визначає дохід як всі надходження, що виникають на основі процесу ціноутворення, за винятком надходжень від продажу майна [53].

Щодо Дж. Хікса, то він вважає, що не будь-яка сума грошей, що поступила до індивіда є доходом, а тільки та, що збільшує його активи, тобто зміна активів, або їх збільшення за рахунок заощаджень не вважається доходом [59].

Отже, нами було виділено поняття оподаткованого доходу і ним є розмір грошових надходжень, що надійшли до індивіда протягом певного періоду часу і на постійній основі.

На даний момент в Україні до оподаткованого доходу податком на доходи фізичних осіб можна віднести доходи зазначені на рис. 1.1.

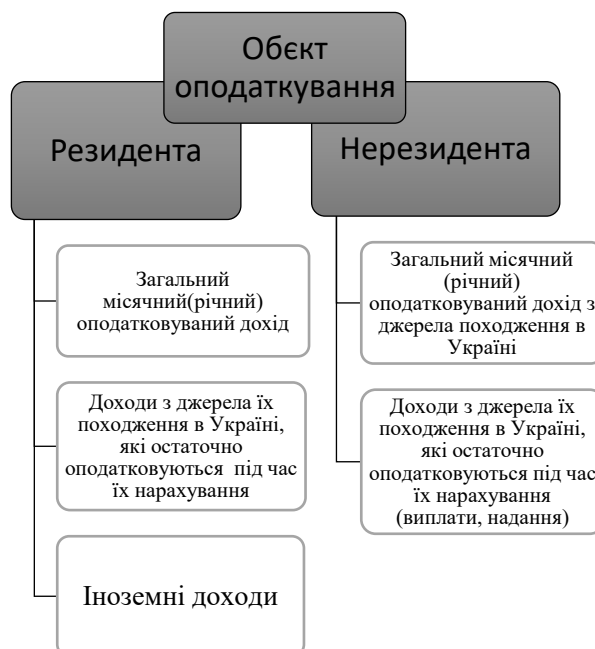

Рис. 1.1. База оподаткування податку на доходи фізичних осіб

Джерело: побудовано на основі [34].

Зазвичай ПДФО утримується через податкових агентів, тобто роботодавців і з джерела доходу – заробітна плата, або ж за результатами річного декларування платником.

Визначивши які доходи фізичних осіб оподатковуються ПДФО, можемо стверджувати, що даний податок відповідає принципу загальності оподаткування, тобто охоплює практично усі верстви населення і можливі форми доходу. Щодо інших податків, то вони тільки певною мірою наближаються до такої залежності.

ПДФО характеризується регулярністю надходжень до бюджетів, гнучкістю та не викликає спотворення цін, також даний податок відповідає визначеності оподаткування, тобто всі платники знаючи свій дохід можуть обрахувати величину податку. Поряд з рядом переваг ПДФО є і недоліки, серед яких механізм стягнення, який дає можливість платнику ухилитися від його сплати. Як зазначав І.І. Янжул: «якби можливо було на практиці точно обчислити дійсний дохід кожного платника, то прибутковий податок був би ідеальним видом оподаткування» [61]. На даний момент з упевненістю можна сказати, що за сучасних умов економічного життя точне визначення чистого доходу кожного платника є фактично неможливим, тому цей фактор є найважливішим недоліком особистого прибуткового податку. Саме тому немає жодної податкової системи, в якій оподаткування фізичних осіб не піддавалося б постійним змінам і Україна не виключення.

Варто зазначити, що ПДФО має ряд переваг, а саме:

- обкладання платника податком відбувається відповідно до його платоспроможності;
- один з основних податків, який дозволяє в максимальному ступені реалізувати основні принципи оподаткування: справедливість і рівномірність розподілу податкового тягаря;
- дозволяє оподатковувати доходи з різних джерел походження;

- у багатьох країнах застосовується прогресивна шкала оподаткування та неоподатковуваний мінімум, що є свідченням соціальної справедливості;
- впливає на структуру кінцевих доходів населення, а отже, і на структуру потреб населення.

Розглянемо детальніше процес становлення податку на доходи фізичних осіб в Україні. Загалом розвиток персонального оподаткування науковці здебільшого поділяють на чотири етапи, це насамперед склалось через найбільші трансформації податку та основного документи, що регулював його протягом всього його існування в Україні. Лише за все існування прибуткового податку було понад 200 змін ставки податку.

В Україні прибутковий податок з громадян введено в дію з середини 1991 року. Податок був регламентований Законом Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 5 липня 1991 року [18].

Загалом виділяють чотири етапи розвитку ПДФО в Україні.

Перший етап розвитку ПДФО тривав з 1989 року по 1993 рік і характеризувався поділом податку на дві частини, основну та додаткову, а його платників на різні категорії та групи. Ставки податку справлялися диференційовано за категоріями платників.

Щодо другого етапу, який тривав протягом 1993-2003 років, то він стягувався відповідно до норм Декрету Кабінету міністрів України «Про прибутковий податок з громадян». Утримання податку відбувалося за групами платників залежно від отриманого доходу.

Протягом третього етапу (2004-2010 роки) розвитку податку відбулися значні зміни, а саме: в дію вступив Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб», значно знизилось податкове навантаження на платників, було розширення бази оподаткування податку, введено в дію податковий кредит та податкові соціальні пільги.

На четвертому етапі розвитку податку який триває і досі, було трансформовано податок з доходів фізичних осіб на податок на доходи фізичних осіб, впроваджено малопрогресивну шкалу ставок, перетворено податковий кредит на податкову знижку. Всі ці зміни відбулися з прийняттям Податкового кодексу України [14].

З першого січня 2011 року механізм нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб регламентується Податковим кодексом України, а саме четвертим розділом [34].

Розглядаючи ставку податку, то протягом незалежності країни цей елемент податку зазнавав постійних змін.

До 2004 року мінімальна ставка податку була 10%, а максимальна 40%, розмір ставки залежав від отриманого доходу, який вимірювався в кількості мінімальних зарплат. В більшості випадків увесь податковий тягар лягав на незаможні верстви населення.

У 2004 році був перехід до єдиної ставки податку у розмірі 13% до кінця 2006 року і 15% з 2007 року. Вважалось, що перехід до єдиної ставки значно полегшить процес адміністрування податку [22].

З 2011 було введено прогресивну ставку у розмірах: базова ставка – 15% для доходів які не перевищували 10 мінімальних зарплат і ставка 17% - понад 10 мінімальних зарплат.

Але все ж у 2016 році відбулося повернення пропорційної ставки оподаткування доходів громадян у розмірі 18%.

Якщо проаналізувати еволюцію ПДФО в Україні, то основною метою була і є фіскальна спрямованість податку. Але в сучасному розвитку податкової системи важливим акцентом є посилення її соціальної функції та забезпечення рівноцінності між регулюючою і особливо фіскальною функціями.

Більшість вчених виділяють такі функції податку, як: найважливіші – фіскальна та регулятивна, економічна, соціальна, регулятивна, контрольну та інші. Регулятивна функція податку на доходи фізичних осіб реалізується за

допомогою зміни об'єктів оподаткування, ставок податку та систему пільг. Тобто дана функція відповідає за стимулювання виробництва і забезпечує соціально-економічний розвиток населення. [9]

Варто зазначити, що фіскальна функція податку є безперечно важливою і головною, адже саме через неї реалізується призначення податків, забезпечення держави певною кількістю грошових ресурсів для виконання нею своїх функцій. Але це не дозволяє знижувати роль регулюючої та соціальної функції податку. Як зазначають І.Б.Мельник [28], І.Михасюк, М.Петик, Н.Полинюк [29], в іноземних державах фіскальна політика «передовсім спрямована на вирішення соціальних питань та економічну мотивацію домогосподарств, а вже потім на забезпечення уряду фінансовими ресурсами»

Розширення бази оподаткування ПДФО здійснювалось за рахунок введення оподаткування доходів, які раніше не підлягали оподаткування ПДФО, до них належать доходи від продажу рухомого та нерухомого майна та доходи отримані від дарування або спадщина.

Оподаткування доходів від продажу рухомого та нерухомого майна залежить від виду, площі, а також від кількості продажів об'єктів за календарний рік. Застосування третього критерію було введено в першу чергу з метою виокремлення з оподаткування соціально незахищене населення, адже для них це може бути разове вирішення фінансових проблем і відповідно підвищення рівня оподаткування спекулятивного доходу від продажу майна.

В Україні оподаткування спадщини та подарунків здійснюється у вигляді податку на доходи фізичних осіб. Спосіб стягнення податку здійснюється так само як і для інших доходів громадян, що значно спрощує сам процес оподаткування і скорочує прояви ухилення від сплати податку через зміну форми передачі майна.

Зниження податкового тиску на платника здійснюється різними шляхами, наприклад, звільнення від сплати податку в залежності від ступеня

споріднення, резидентського статусу, об'єкта спадщини та інше. Також було введено норму щодо звільнення оподаткування подарунків, якщо їх вартість не перевищує 25 % однієї мінімальної заробітної плати, за винятком грошових коштів.

Починаючи з липня 2014 року в Україні було вперше введено оподаткування пенсій. Оподатковувались лише ті пенсії, які перевищували ліміт у 10 тисяч гривень при середньому розмірі пенсій 1582 гривні в місяць у 2014 році.

З 2015 року оподаткування пенсій було переглянуто, оподатковувались пенсії які перевищували три мінімальних заробітних плати за ставкою 15% і пенсії які перевищували десять мінімальних заробітних плати - 20%., а з 2016 року оподатковувались пенсії які віщі від 10-кратного розміру прожиткового мінімуму [38].

З 1 липня 2016 року розмір пенсій, що підлягає оподаткуванню, підвищено до 10-кратного розміру прожиткового мінімуму, а з травня 2020 року пенсії не оподатковуються ПДФО.

Наступним найбільш обговорюваними питанням є оподаткування пасивних доходів громадян. Такими доходами, окрім тих, що уже згадувалось ПКУ визначено:

- пасивні доходи, в тому числі дивіденди по акціях та інвестиційних сертифікатах, що виплачуються інститутами спільного інвестування. Ставка податку дорівнює базовій ставці 18%;
- доходи у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств. Ставка становить – 5%.

Такий спосіб оподаткування пасивних доходів є певною необхідністю аби розбалансувати оподаткування заробітної плати шляхом збільшення ставок на пасивні доходи.

Саме тому в 2014 році було введення оподаткування доходів фізичних осіб, одержаних від розміщення коштів на депозитному чи поточному

банківських рахунках. Одним із аргументів впровадження в податкову систему країни такого способу оподаткування доходів населення був позитивний досвід зарубіжних країн, таких як: Франція, Данія, Німеччина, Австрія та інші. Такий податок вважається доцільним, адже оподатковуються доходи які ще не підлягали оподаткуванню [33].

1.2. Проблематика соціальної справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб

Першочерговим завданням оподаткування є дотримання принципу соціальної справедливості, на якому власне і повинна базуватися система оподаткування в кожній країні. Найпоширенішим в Скандинавських країнах є забезпечення стабільного соціального захисту населення яке реалізується і за допомогою соціальної справедливості. Проаналізувавши соціально-економічний стан в Україні, можемо з упевненістю сказати, що з кожним роком він погіршується, що є результатом марнування принципом соціальної справедливості.

Загалом поняття принципу соціальної справедливості в податковому законодавстві було регламентовано Законом України "Про систему оподаткування" № 1251-ХІІ від 25 червня 1991 року [36], згідно з яким соціальна справедливості в оподаткуванні передбачала "забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи". [13] Із ухваленням Податкового кодексу України [34] принципи побудови та призначення системи оподаткування було замінено на принципи податкового законодавства. Згідно з пп. 4.1.6. Податкового кодексу України, соціальна

справедливість – це "установлення податків та зборів, відповідно до платоспроможності платників податків" [34].

Як нами було зазначено, саме через регулятивну функцію податку відбувається забезпечення соціального та економічного розвитку суспільства.

І. Шевчук вважає регулятивний потенціал в оподаткування доходів населення має можливість впливати на рівень життя населення через застосування прогресивного оподаткування та неоподаткованого мінімуму, що в результаті знижує рівень податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення і підвищує для заможних верств населення [60].

Використання в системі оподаткування різного роду пільг, преференцій, зниження ставок податку і спрощення оподаткування і власне кажучи забезпечення захисту платника від неправомірних дій держави забезпечують регулювання держави [57].

Реалізація регулятивної функції відбувається через диференціацію податкового навантаження між платниками відповідно до їх платоспроможності.

Отже, розглянемо кожну окрему шкалу детальніше.

Прогресивна шкала оподаткування проявляється в оподаткування більше забезпеченого населення за більш високими ставками. Це забезпечить перерозподіл доходів і соціальну справедливість.

А. Крисоватий та Г. Василевська порівнюючи прогресивну, регресивну та пропорційну шкали обирають прогресивну через її соціальний та економічний ефекти. Розглянемо детальніше:

- соціальний ефект полягає у сплаті меншого розміру податку малозабезпеченими верствами населення, розмір доходу від одного до трьох прожиткових мінімумів;
- суть економічного ефекту полягає у забезпеченні нарощення надходжень від податку до бюджетів [27].

При розгляді прогресивної шкали оподаткування часто обговорюється оптимальна модель вибору верхньої і нижньої шкали прогресії. В

економічній літературі досить часто зустрічається думка, що верхня межа повинна бути досить високою, але водночас є обов'язковим використанням в податковій системі великої кількості соціальних відрахувань, податкових кредитів чи податкових мінімумів [16].

Але поряд з тим прогресивна модель оподаткування не повинна загрожувати виведенню з країни капіталу заможних громадян через необґрунтовано високі ставки податку, адже в результаті країна може понести ще більші втрати.

Тому ми вважаємо встановлення надмірно високих ставок є недоцільним, як зазначає Г.Тарасюк, «позбавляє платників стимулів до розвитку й розширення масштабів діяльності, що веде до таких негативних наслідків, як ухиляння від оподаткування й тінізації економіки» [55].

Відповідно і регресивна ставка податку забезпечує вищі ставки для бідніших верств населення. Вважається регресія верхньої ставки забезпечить легалізацію надвисоких доходів.

При аналізі зарубіжного досвіду Т. Демченко визначив, що коли в країнах ЄС відбулося зниження верхньої межі ставки податку це сприяло зростанню особистих заощаджень населення, що в результаті дало змогу використовувати вільні кошти на інвестиційну діяльність і збільшенню споживання населення, що сприяло розвитку галузей економіки [17].

Як ми уже визначили найтяжчим є встановлення оптимально проміжку оподаткування в прогресивній системі є найскладнішим завданням податкової системи будь-якої країни. Адже вибір найоптимальнішої ставки спрямоване на вирішення таких завдань, як: зниження податкового тиску на малозабезпечені верстви населення і відповідно зменшення бідності; формування середнього класу населення; зміщення податкового навантаження на заможніших людей. Така модель соціальної політики притаманна для високорозвинених країн, які беруть до уваги індивідуальний стан платника, його соціальні і економічні інтереси.

Пропорційна шкала оподаткування – це оподаткування населення за однією ставкою не зважаючи на рівень матеріального забезпечення платників, що забезпечить гарантований дохід. Дана шкала оподаткування розглядається як ефективна, чесна, проста в адмініструванні і в однаковій мірі стимулює до нарощення доходів як бідних, так і багатих. Але варто зазначити, що від використання такої ставки виникає лише ефект доходу.

Еволюцію ставок ПДФО в Україні ми розглянули в попередньому питанні і уже знаємо, що в Україні діє пропорційна ставка податку у розмірі 18%.

На нашу думку в Україні варто почати реформування податкової політики і впровадження прогресивної ставки податку з формування середнього класу населення та перенесення навантаження на заможні верстви населення. Саме середній клас, на відмінну від бідних є потенціалом для легалізації доходів, що дасть змогу розширити податкову базу. Формування середнього класу є важливим завданням, адже саме ці платники є і залишатимуться найнадійнішими платниками і опорою ринкових перетворень [25].

Як ми уже наголошували, що регулюючі властивості податку можна розглядати через механізм надання різного роду преференцій платникам, такими преференціями в Україні виступають податкові знижки. Податкова знижка – це можливість зменшення суми річного оподаткованого доходу платників на величину здійснених ними витрат у певній їх частині, пов'язаних з придбанням товарів, робіт та послуг. Тобто, після декларування платником податку на доходи фізичних осіб, утриманого впродовж року з доходів у вигляді заробітної плати, платник має можливість повернути частину сплаченого податку. Метою даної податкової знижки є надання матеріальної підтримки громадянам при здійсненні певного переліку витрат.

В Україні згідно статті 166 ПКУ до податкових знижок належать такі витрати:

- частина суми процентів, сплачених за користування іпотечним кредитом;
- сума коштів або вартість майна, перераховані (передані) у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям;
- сума коштів, сплачених на користь закладів освіти для компенсації вартості навчання;
- сума страхових платежів за договорами довгострокового страхування життя та пенсійні внески в рамках недержавного пенсійного забезпечення;
- сума витрат на оплату допоміжних репродуктивних технологій;
- оплата державних послуг, пов'язаних з усиновленням дитини;
- сума коштів, сплачених у зв'язку з переобладнанням транспортного засобу;
- сплата видатків на будівництво (придбання) доступного житла, визначеного законом (у тому числі на погашення пільгового іпотечного житлового кредиту, наданого на такі цілі, та процентів за ним);
- сума коштів у вигляді орендної плати, фактично сплаченої платником податку, який має статус внутрішньо переміщеної особи [34].

Водночас, якість надання роз'яснень щодо порядку документального підтвердження прав на податкову знижку та подання податкової декларації, яку за чинним законодавством мають проводити відповідні органиб , залишається незадовільною. Тому в умовах низької податкової грамотності населення і відсутності обов'язкового декларування доходів для багатьох категорій найманих працівників, більшість громадян не використовують своє право на отримання податкових знижок.

Ще одним обмеженням є те, що отримувачем знижки може бути лише фізична особа, тобто самозайняті особи, суб'єкти підприємницької

діяльності, особи які отримують пасивні доходи, права на податкову знижку не мають. Тобто втрачається сенс легалізувати свої доходи, якщо в кінцевому результаті знижка якою можна скористатись є досить мізерною, або ж вигода від неї понесе більші втрати, а значить нею можна знехтувати.

Досліджуючи податок на доходи фізичних осіб варто відмітити такий елемент податку як податкова соціальна пільга. Соціальна пільга спрямована на зниження податкового тиску на доходи молозabezпечених і найбільш соціально вразливих верств населення. Протягом 2004-2010 років розмір податкової соціальної пільги прив'язувався до мінімальної заробітної плати, а з ухваленням у 2010 році податкового кодексу закріплено норму, якою податкову соціальну пільгу прив'язують до прожиткового мінімуму громадян.

Статтею 169.1.1 ПКУ передбачено, що платники податку може мати податкову соціальну пільгу у розмірі 50% від розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня поточного року, помноженого на коефіцієнт 1,4 [34]. У 2020 році прожитковий мінімум становить 2102 гривні, помноживши його на коефіцієнт 1,4 отримаємо 2940 гривень граничний розмір доходу для застосування податкової соціальної пільги.

Отже, соціальної податковою пільгою може скористатись мінімальна частина платників, які отримують заробітну плату нижче встановленого прожиткового мінімуму, або ж особи які працюють не повний робочий день. А працівники які отримують мінімальну заробітну плату сплачують податок за стандартною ставкою ПДФО у розмірі 18% і в результаті отримують дохід, що є нижчим від гарантованого державою.

Така ситуація склалась внаслідок підвищення у 2017 році розмір мінімальної заробітної плати майже вдвічі, без належного коригування розміру прожиткового мінімуму до якого застосовується податкова соціальна пільга.

На нашу думку найбільшими проблемами використання податкової соціальної пільги є:

- податкова соціальна пільга застосовується до обмеженої категорії населення, тобто до тих, що мають певний соціальний статус, заслуги перед країною, а відповідно дійсно потребує населення, наприклад, через вік не ведуть трудову діяльність і не мають змогу отримати пільгу;
- наступним є вид доходу, лише до якого застосовується соціальна пільга, тобто пільга не може бути застосована до доходів відмінних від заробітної плати. В даному випадку варто звертати увагу на граничний дохід.

В Україні також діє податкова соціальна пільга на дітей, тобто батьки які мають двох або й більше дітей віком до 18 років, мають право на пільгу, 50% прожиткового мінімуму для працездатної особи. За наявності у працівника двох або й більше дітей до 18 років, гранична сума доходу збільшується кратно кількості дітей і у 2020 році для двох дітей становитиме 5880 гривень, і для трьох 8820 гривень.

Також до переліку податкових пільг відносять чорнобильські виплати доходи інвалідів та осіб, які здійснюють за ними догляд, виплати учасникам бойових дій, учасникам війни.

Аналізуючи систему підтримки платників в Україні, хочемо відмітити, що така політика сімейного оподаткування або застосування різного роду пільг та знижок має сенс для тих країн де діє система прогресивного оподаткування. Отже Україна не є дієвим інструментом встановлення соціальної справедливості.

Можемо зробити висновок, що податкова соціальна пільга не виконує своєї функції, як пільговий інструмент оподаткування громадян країни – підвищення платоспроможності платників у розрізі їх доходу. Адже застосування пільги з кожним роком скорочується, що вказує на її недієвість і недоцільність використання в податковій системі України.

Як уже зазначалось вище питання є оподаткування пасивних доходів громадян. На нашу думку є не достатньо обґрунтований той факт, що податок має застосовуватись до доходу лише тому, що цей дохід ще не оподатковувався. Впровадження такого податку є суто фіскальною метою, адже в майбутньому зможе приносити досить значні доходи до бюджетів країни. Але це не стимулює населення до здійснення заощаджень, тому варто розглянути диференціацію ставок, або ж їх зниження з метою формування мотиваційної поведінки платників. Це дасть змогу розширити роботу фондових та кредитних ринків і в результаті покращити розвиток національної економіки в цілому.

Висновки до розділу 1

Податок на доходи фізичних повноцінно почав функціонувати з 1842 році у Великобританії. Сам факт запровадження даного податку був викликаний з метою нарощення надходжень до бюджетів країн.

Об'єктом оподаткування ПДФО є загальний місячний чи річний дохід, інші доходи з джерела походження в Україні та для резидентів іноземні доходи. Найчастіше податок на доходи фізичних осіб справляється з доходів у вигляді заробітної плати.

В Україні ПДФО був введений в дію в 1991 році. Вчені поділили історію розвитку податку на чотири етапи. Перший характеризується виділенням платників на різні групи відповідно до яких відбувалась сплата податку. Другий - утримання податку відбувалося за групами платників залежно від отриманого доходу. Щодо третього етапу розвитку, то він виділився зниженням податкового навантаження на платників. І четвертий період який триває і до сьогодні зазнав безліч змін, зокрема введення малопрогресивної ставки, а пізніше до пропорційної. Протягом незалежності

України ставка податку постійно коливалась, до 2004 від 10% і до 40%, а в 2016 і до тепер ставка дорівнює 18%.

Загалом основна мета трансформації податку полягала у фіскальній спрямованості. Розширити базу оподаткування ПДФО вдалося за допомогою оподаткування спадщини та подарунків, пенсій та пасивних доходів громадян.

Щодо соціального забезпечення населення та економічного розвитку суспільства, цей процес відбувається за допомогою регулятивної функції податку. Через регулятивний потенціал в оподаткуванні доходів є можливість впливати на рівень життя населення. Нами виділено шляхи за допомогою яких це можливо здійснити: прогресивне оподаткування та неоподатковуваний мінімум громадян, що в результаті знижує рівень податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення. І наступним напрямком є використання в процесі оподаткування доходів громадян різного роду пільг та преференцій. На даний момент в Україні такими є податкова знижка та податкова соціальна пільга.

РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИЗМ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

2.1. Фіскальні детермінанти оподаткування доходів фізичних осіб

На сьогоднішній день прямі податки є вагомим фінансовим регулятором соціально-економічних процесів, вони є одним з найважливіших джерел формування бюджету країни і вагомим інструментом державного регулювання. Фіскальний потенціал ПДФО, як і будь-якого іншого податку залежить від різних факторів, серед них є: величина податкової бази, ставки податку, різного роду преференції та інші. Окрім того, величина податкових надходжень до бюджету країни залежить і від зовнішніх факторів — стан податкового законодавства, макроекономічні показники ситуації в країні тощо.

Розглянувши етапи реформування податку на доходи фізичних осіб протягом його існування, можна сказати, що він зазнав змін, які відповідно впливали на його фіскальну ефективність. Враховуючи усі зміни оподаткування доходів фізичних осіб, ми маємо можливість проаналізувати їх ефективність і визначити основні пріоритети щодо подальшого трансформування податку.

Для того, щоб визначити загальне місце ПДФО у доходах зведеного бюджету, в тому числі податкових надходжень, розглянемо рис.2.1.

Річний план загальних надходжень від ПДФО до зведеного бюджету у 2019 році виконаний на 102,11%. Щодо частки ПДФО у загальних податкових надходженнях протягом 2015-2019 років, то варто зауважити, що вона постійно зростає і на початку аналізованого періоду у 2015 році становить 19,75% і відповідно 99,98 млрд. грн. У 2019 році розмір надходжень ПДФО дорівнює 275,46 млрд. грн., що у відсотковому співвідношенні до загальних податкових надходжень становить 27,39%.

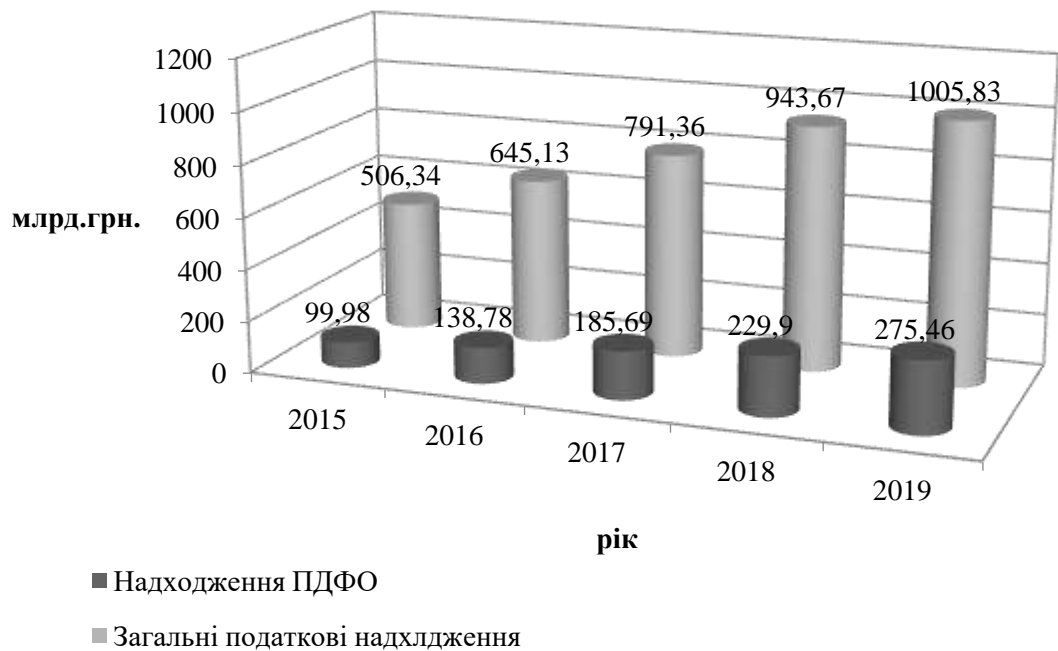

Рис. 2.1. Податкові надходження протягом 2015-2019 років, в тому числі податку на доходи фізичних осіб, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Отже, протягом досліджуваного періоду надходження податку зросли майже втричі. Може скласти враження, що реформування податку протягом 2014-2016 років дало відчутні зміни і вплинуло на загальний результат надходжень до зведеного бюджету країни. Проте проаналізувавши чинники впливу на податок зрозуміло, що це зумовлено не зростанням мінімальної заробітної плати чи легалізацією тіньових зарплат, а такими чинниками, як:

- змінами в податковому законодавстві, серед яких: розширення податкової бази і введення нових об'єктів оподаткування, а також зміна податкової ставки, що відповідно вплинуло на податкове навантаження платників;
- різка девальвація гривні та інфляційні процеси, у 2015 році за офіційним середнім курсом НБУ курс гривні становив 21,84 грн. / дол. США, у 2018 році гривня продовжує девальвувати і

дорівнює 27,20 грн. / дол. США і лише у 2019 році закріпилась на 25,85 грн. / дол. США.

Таблиця 2.1

**Структура надходжень податку на доходу фізичних осіб протягом
2015-2019 років, млрд. грн.**

Показники	Рік	2015	2016	2017	2018	2019
Податкові надходження		506,342	645,133	791,364		
Податок та збір на доходи фізичних осіб		99,983	138,782	185,686		
ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати		68,304	97,881	139,735		
ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу, що сплачується податковими агентами		4,663	8,210	9,661		
ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата		5,921	9,138	11,491		
ПДФО, що сплачується фізичними особами за результатами річного декларування		2,142	2,966	3,587		
ПДФО із доходів у формі заробітної плати шахтарів-працівників		0,494	-	-		
ПДФО із доходу у вигляді процентів		8,218	7,611	6,016		
ПДФО осіб від оподаткування пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України		1,086	0,404	0,128		
Військовий збір		9,154	11,457	15,067		

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Як уже зазначалось, що ріст надходжень податку збільшився завдяки введенню військового збору та розширення податкової бази за рахунок

оподаткування пенсій та відсотків за депозитами. Розширення податкової бази ПДФО позитивно вплинуло на податкові надходження до бюджету, але водночас збільшилось податкове навантаження на платників.

Аналізуючи структуру надходжень ПДФО у ЗБУ, чітко прослідковується важливість надходжень податку, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати та відмінних від неї. Як бачимо з табл. 2.1. найбільше податкове навантаження на доходи громадян у вигляді заробітної плати. У 2019 році розмір надходжень ПДФО від заробітної плати становить – 209,010 млрд. грн., що є 76,15% від загальних надходжень до зведеного бюджету країни і за 5 років зросли втричі.

Розглянемо надходження ПДФО до зведеного бюджету країни та розмір заробітної плати, рис.2.2.

Рис. 2.2. Темпи зростання номінальних надходжень податку на доходи фізичних осіб і військового збору та реальної і номінальної заробітних плат, %

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

З рисунку видно, що нерівномірними є темпи зростання надходжень податку та заробітної плати, як його основної бази для нарахування. У 2015 році найбільша розбіжність, аналізуючи надходження податку, то скорочення надходжень було несуттєве, що вказує на велике податкове навантаження на громадян з середнім доходом, що отримують легальну заробітну плату.

Таблиця 2.2

Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн.

Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць, грн.	2015	2016	2017	2018	2019

До 3000	80,2	64,4	36,6	20,9	10,7
3000,1-4080,0	19,8	35,6	30,8	27,3	19,2
4080,1-5160,0			17,8	22,8	20,6
5160,1-6000,0			14,8	29,0	16,6
6000,1-9000,0					20,9
9000,1-12000,0					7,0
Понад 12000,1					3,0

Джерело: побудовано на основі [45].

Аналіз розподілу (табл. 2.2) населення за загальним місячним оподатковуваним доходом фізичних осіб є пріоритетним завданням у напрямку визначення основних напрямків реформування податку на доходи фізичних осіб.

Розглянемо розмір мінімальної заробітної плати протягом 2015-2019 років. Згідно з аналізом розподілу населення за загальним місячним оподатковуваним доходом фізичних осіб в Україні спостерігається висока концентрація зарплат на рівнях нижчому від однієї та двох мінімальних заробітних плат. У 2015 році частка найманих працівників з таким оподатковуваним доходом становила 80,2% при середній МЗП протягом цього періоду — 1298 грн. У 2016 році ситуація покращилась, але понад 60% працюючого населення мали заробітну плату менше 3000 грн. Тобто чверть найманих працівників мала змогу отримати податкову соціальну пільгу. Розуміючи, що це нереальні суми доходів населення і тінізація доходів громадян і так звані зарплати в конвертах, спричиняють прямі втрати бюджету і отримання неправомірних субсидій, і як результат величезне податкове навантаження на офіційну заробітну плату і зокрема на працівників бюджетної сфери. У 2016 році відбулося зниження ставки єдиного соціального внеску до 22%, а також з 2017 року підвищення МЗП, повинно було сприяти легалізації неофіційних заробітних плат і в результаті надходження ПДФО, що сплачуються із заробітних плат у 2017 році порівняно з попереднім роком зросли на 43% і становили 139,74 млрд.грн. у зведеному бюджеті країни. Підвищення у 2017 році МЗП вдвічі (рис. 2.3.),

сприяло збільшенню доходів населення і відбулося покращенню розподілу доходів населення і уже в 2019 році частка найманих працівників, що офіційно працевлаштовані і мали доходи нижчі від 3000 грн, в місяці становила 10,7%. На нашу думку починаючи саме з 2019 року в Україні почав формуватися середній клас населення.

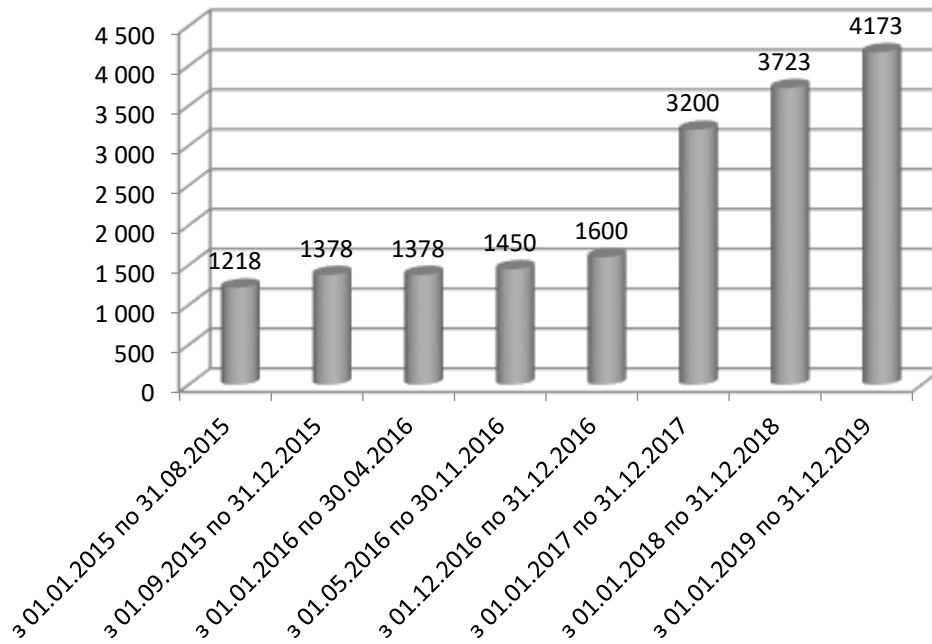

Рис. 2.3. Зміна розміру мінімальної заробітної плати протягом 2015-2019 років, грн.

Джерело: побудовано на основі [30].

При впровадженні військового збору, який фактично і є ПДФО, адже має єдину базу нарахування, значно ускладнився процес адміністрування податку. На нашу думку доцільніше було б підвищити основу надбавку податку на кілька відсотків, але варто зазначити, що військовий збір має тимчасовий характер і не повинен впливати на податкове навантаження громадян на постійній основі. Тобто, варто використовувати військовий збір як тимчасову надбавку, що дало б змогу спростити адміністрування збору і спростити подачу податкової звітності. Загалом практику тимчасових надбавок використовує кілька зарубіжних країн, таких як Чехія та Японія.

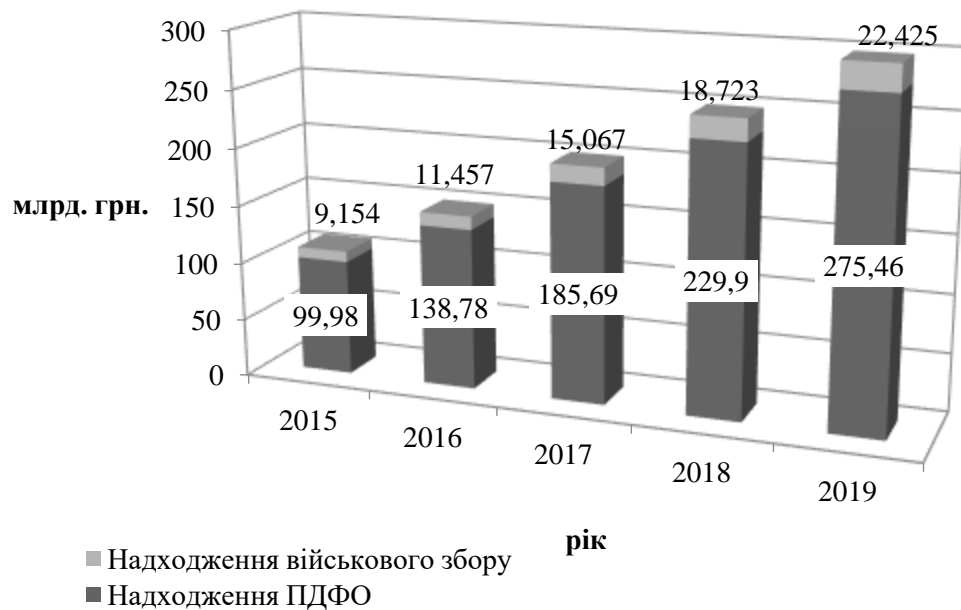

Рис. 2.4. Надходження податку на доходи фізичних осіб та військового збору до зведеного бюджету, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Отже, темпи росту військового збору (рис. 2.4.) у 2019 році становили 20%, порівняно з попереднім періодом, що є трохи нижче за аналогічний період 2018 року – 24%, а надходження збору до зведеного бюджету у 2019 році становили 22,43 млрд. грн. І порівняно з початком досліджуваного періоду — 2015 року зросли у 2,4 рази.

Фіскальна важливість військового збору є значна через широку базу оподаткування, що сприяє скороченню рівня дефіциту Державного бюджету країни. Отже, з вищесказаного збір має вагоме значення у надходження до бюджету і сприяє його розбалансуванню.

Варто підвести підсумки фіскальної ефективності ПДФО. Основним з факторів завдяки якому фіскальна ефективність в Україні буде низькою – це тінізація доходів громадян, яка не дає змоги розподілу і перерозподілу доходів різних соціальних верств громадян.

Наступною проблемою у нарощенні сум надходжень ПДФО є вплив робочої сили, завдяки відкритим кордонам і кращому соціально-економічному розвитку, зокрема у країнах Європи.

При постійному зростанні мінімальної заробітної плати та відтік робочої сили, зокрема кваліфікованого персоналу спричиняють великі витрати на оплату праці при скороченні кількості зайнятого населення. На даний момент в Україні постійний дефіцит робочої сили, особливо у важливих для країни сферах: промисловість, будівництво та інших [21].

Отже варто відмітити, що податок на доходи фізичних осіб є фіскально-значущим податком, що приносить значні доходи до бюджетів.

2.2. Ефективність оподаткування доходів фізичних осіб в умовах децентралізації влади

Відповідно до «Стратегії сталого розвитку «України-2020», завданням децентралізації було забезпечення фінансової спроможності та самодостатності органів місцевого самоврядування через створення системи об'єднаних територіальних громад [54]. Реалізація змін до Бюджетного кодексу України повинні стати стимулом для громад до об'єднання, що забезпечить прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом [35].

В результаті таких змін, за виконавчою владою лишиться лише право на здійснення контролю. А громади будуть мати власні бюджети і можливості об'єднувати фінанси для вирішення нагальних питань розвитку громади. Тобто громади набудуть статусу міст обласного значення.

Без уваги не повинно лишитися розподіл податку на доходи фізичних осіб між державним та місцевими бюджетами. Повернувшись до історії розвитку даного податку, варто зауважити, що до введенням Податкового кодексу України у 2010 році, податок залишався у повному обсязі у місцевих бюджетах і був найстабільнішим і фіскально-ефективним джерелом наповнення бюджету. Використання розподілу ПДФО між державним і місцевими бюджетами було присутнє кілька років, зокрема протягом 1994-1996, 1999 та впродовж 2004-2005 років.

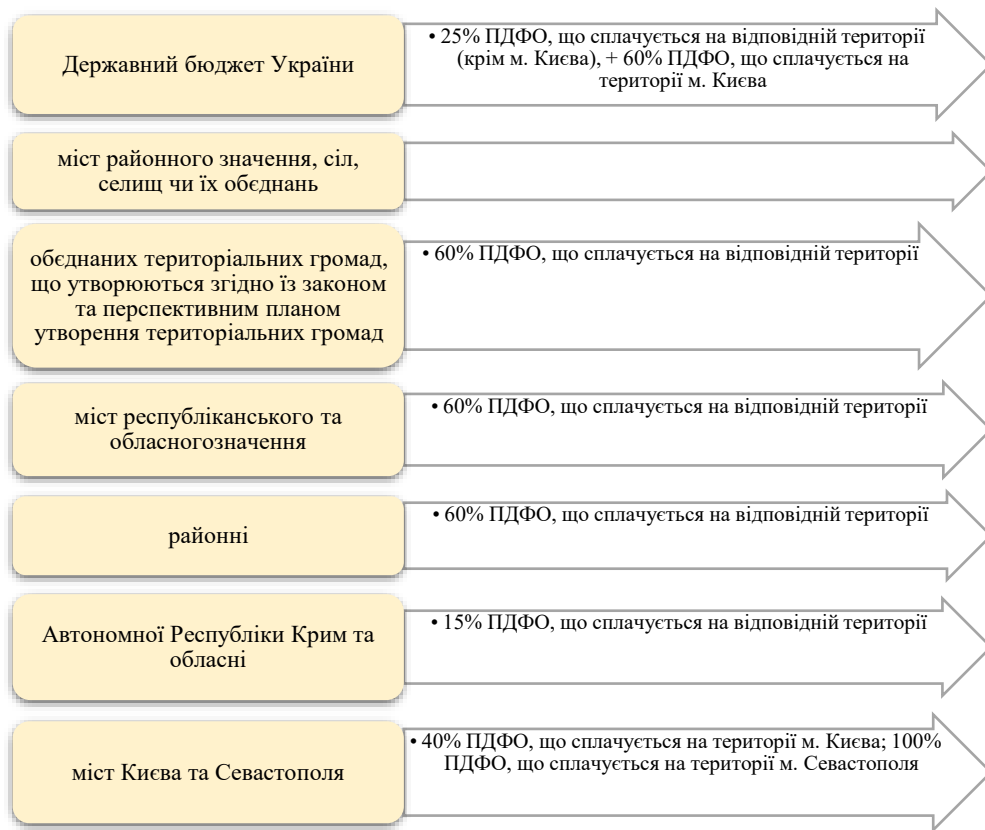

Рис. 2.5. Пропорції розподілу податку на доходи фізичних осіб між бюджетами

Джерело: побудовано на основі [34].

Розглянемо детальніше пропорції розподілу ПДФО між бюджетами починаючи зі змін 2010 року. До державного бюджету податок почав надходити лише з 2014 і це були 60% ПДФО, що сплачується на території м. Києва, відповідно до інших бюджетів надходили такі відсотки від суми податку:

- 25% - міст районного значення, сіл, селищ чи їх об'єднань;
- 60% - об'єднаних територіальних громад;
- 75% - міст республіканського (АРК) та обласного значення;
- 50% - районних;
- 25% - Автономної Республіки Крим та обласні;
- 100% - міст Києва та Севастополя.

Щодо останніх змін відсоткового розподілу податку між бюджетами у 2016 році і які діють донині вони зображені на рис. 2.5.

Проаналізуємо чи змінилися доходи місцевих бюджетів протягом 2015-2019 років і чи вплинула на них децентралізація, рис. 2.6.

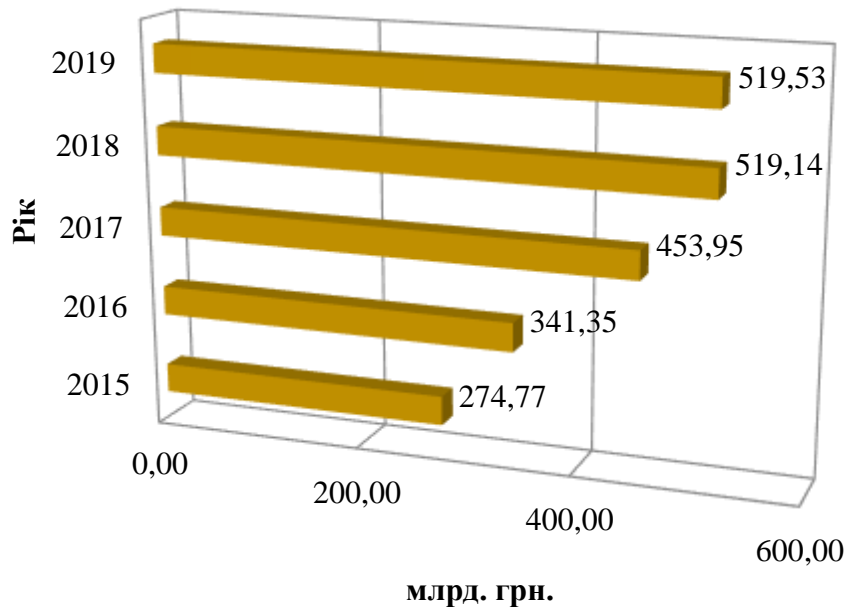

Рис. 2.6. Доходи місцевих бюджетів протягом 2015-2019 років, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Аналізуючи рисунок, варто звернути увагу на обсяг надходжень у 2016 і 2017 роках. Надходження до місцевих бюджетів протягом 2017 року зросли на 33% і в результаті становили 453,95 млрд. грн., порівнюючи зростання надходжень за 2016 рік, то до темп росту до минулого року становив лише 24%.

В умовах бюджетної децентралізації ПДФО є основним бюджетоутворюючим податком ОТГ. У 2015 році частка ПДФО у структурі податкових надходжень до місцевих бюджетів становила 58,07%, а у 2019 році ця частка значно виросла і склала 63,09%, рис. 2.7. та 2.8.

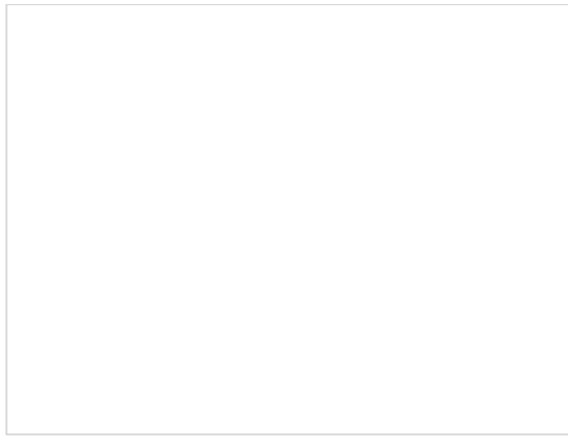

Рис. 2.7. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2015 р.

Рис. 2.8. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2019 р.

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Основними статтями надходжень по ПДФО до місцевих бюджетів у 2019 році є:

- ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати – 84,43%;
- ПДФО з грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу – 6,39%;
- ПДФО, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку інших ніж заробітна плата – 6,93%.

З кожним роком роль ПДФО (рис. 2.9.) у наповненні місцевих бюджетах все зростає і відповідно займає вагоме місце і у податкових надходженнях. У 2015 році частка ПДФО становила 56% усіх податкових надходжень, а вже протягом 2019 року, ця частка суттєво зросла і займала 62% і дорівнювала 165,50 млрд.грн. Щодо частки податку в загальних надходженнях місцевих бюджетів, та протягом досліджуваного періоду вона постійно зростає і займає 20% у 2015 році і 32% - 2019 році загального обсягу надходжень без урахування міжбюджетних трансфертів.

Рис. 2.9. Роль податку на доходи фізичних осіб в доходах місцевих бюджетів протягом 2015-2019 років

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Варто зауважити, що негативний вплив на фіскальну роль податку на доходи фізичних осіб здійснюють події на Сході. Ще в 2013 році Донецька область посідала перше місце за обсягами надходжень ПДФО, аналогічна ситуація і з Автономною Республікою Крим. Розглянемо суми податку, що надходили до державного бюджету протягом 2019 року.

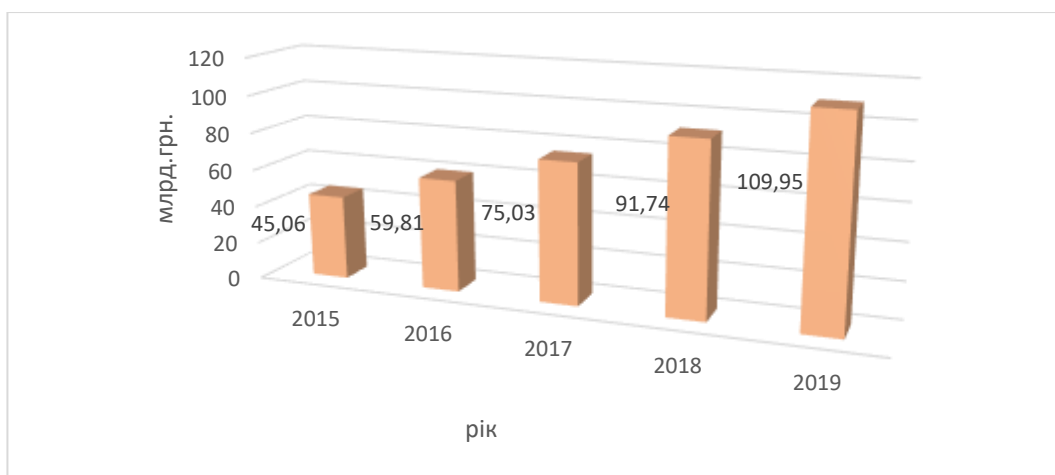

Рис. 2.10. Надходження податку на доходи фізичних осіб до державного бюджету, млрд. грн.

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Частка надходжень податку в дохідній частині державного бюджету постійно зростає і протягом 5 роки зросла в 2,4 рази, в 2019 році дорівнювала 109,95 млрд. грн., рис.2.10. Варто відмітити, що ПДФО у вигляді процентів за депозитами та військовий збір повністю надходять до Державного бюджету

країни. Тобто місцеві бюджети постійно знаходяться в залежності від державного бюджету і в централізованій підтримці.

Порівнюючи Україну і розвинені зарубіжні країни на рахунок міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів, то їх розмір не перевищує 22-25%, також аналізуючи Швецію, країну з високим податковим навантаженням, розмір трансфертів перевищує 30%, що говорить про високу автономність місцевого самоврядування [4].

Аналізуючи рисунок, розмір міжбюджетних трансфертів та співвідношення його до власних надходжень зрозуміло, що ситуація з нарощенням доходів місцевих бюджетів не покращилась. Тобто місцеві бюджети так і лишились у постійній залежності.

Рис. 2.11. Співвідношення трансфертів з Державного бюджету України місцевим бюджетам та власних надходжень місцевих бюджетів протягом 2015-2019 років, %

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

Але варто відмітити, що прослідковується позитивний характер надання міжбюджетних трансфертів, адже у 2015 році частка власних надходжень становила 36,97%, а у 2019 – 52,97%, рис. 2.11. З упевненістю варто сказати, що процес децентралізації позитивно впливає на надходження до бюджетів громад.

Отже, надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджетів громад стало причиною дотримання принципів субсидіарності та самостійності бюджетної системи, що як наслідок привело до підвищення фіскальної значущості ПДФО в Україні. В результаті проведення бюджетної децентралізації та зарахування сум податку до бюджетів ОТГ прискорило процес об'єднання громад, що сприяло їх активному розвитку.

2.3. Моніторинг соціально-економічних ефектів використання преференцій в оподаткуванні громадян

У 2004 році під час реформування податкової системи змінився напрямок розвитку податку на доходи фізичних осіб, основним з них це був напрямок соціальної спрямованості. Це стосувалося базових пільги та преференцій для платників податку, що в результаті дало змогу підвищити соціальну справедливість в оподаткуванні ПДФО.

Як ми уже зазначали, регулююча функція податку відбувається, зокрема, через процес надання податкової соціальної знижки. За допомогою неї платник має можливість зменшити суму річного оподаткованого доходу на величину здійснених ним витрат у певній їх частині. Вище нами було згадано до яких саме витрат платників може застосовувати податкова знижка. В результаті податок на доходи фізичних осіб, нарахований на визначені витрати, підлягає поверненню з бюджету за наслідками звітного податкового року на підставі поданої декларації про майновий стан та доходи.

Отже завданням податкової знижки є надання матеріальної підтримки з боку держави платникам при здійсненні ними витрат пов'язаних з суспільно необхідними та важливими напрямами діяльності.

Процес надання податкової знижки має певні особливості та обмеження. Найважливішим є те, що податкова знижка надається лише з отриманих доходів у вигляді заробітної плати, що суперечить принципу соціальної справедливості, водночас, загальна сума витрат, що дозволяються враховувати до податкової знижки, не повинні перевищувати річного розміру одержуваної заробітної плати, хоча дані витрати можуть здійснюватися за рахунок будь-яких доходів.

Загалом в Україні на даний момент застосування податкової знижки не є поширеним явищем. Однією з основних причин є подання податкової декларації. Окремим винятком є податкова знижка на освіту. Хоча процес

отримання податкової знижки є доволі простий, але існують і випадки коли контролюючі органи не визнають належними підстави для включення у податкову знижку витрат, зазначених у декларації з податку на доходи фізичних осіб. Що в результаті порушує право платника на отримання податкової знижки.

Проаналізувавши судову практику, можна підсумувати, що платники найчастіше оскаржують рішення податкових органів щодо не включення до податкової знижки витрат за іпотечним кредитуванням, а щодо інших витрат оскарження відбуваються значно рідше.

Таблиця 2.3

Динаміка надання податкової знижки з податку на доходи фізичних осіб

	2015	2016	2017	2018	2019
Загальна кількість одержувачів, осіб	179 631	87 000	137 500	143 000	147 300
Загальна сума податкової знижки, тис. грн.	204 721	71 900	214 300	265 700	323 800
Середня сума податкової знижки в розрахунку на 1 особу, грн.	1140	826	2470	1932	2198

Джерело: побудовано на основі [32].

За даними Державної податкової служби варто підкреслити позитивний ріст користувачів податковою знижкою з 2017 по 2019 роки. Проте у 2016 році спостерігається спад користувачів на 48%. Регулятивну ефективність преференцій проаналізуємо за допомогою кількості одержувачів податкової знижки серед працевлаштованого населення у віці 15-70 років. У 2019 році така кількість становила 16,6 млн, тобто податковою знижкою у 2019 році скористався 1% працюючого населення, у 2015-1,1%, 2016 – 0,53%, 2017-0,84% і у 2018 – 0,87% табл. 2.3.

Як нами уже зазначалось, найчастіше застосування податкової знижки відбувається до витрат пов'язаних з навчанням. У 2019 році таких декларацій про майновий стан та доходи задля повернення частини сплаченого податку було подано 113,4 тис. платниками, що становить 77% від усіх декларацій поданих з метою отримання податкової знижки. В результаті платникам було

повернено 251,4 млн. грн. Протягом 2018-2019 навчального року на контрактній формі навчання навчалось біля 800 тис. студентів і кожен з них отримав податкову знижку, тому варто відмітити про незнання платниками своїх прав, адже не всі українці знають про таку можливість.

На противагу податковій знижці у 2004 році замість діючого неоподаткованого мінімуму доходів громадян було введено податкову соціальну пільгу, саме вона є одним з найпоширеніших видів пільг з податку на доходи фізичних осіб. Надається податкова соціальна пільга лише до доходів у вигляді заробітної плати та прирівняних до неї виплат. Що аналогічно як і з податковою знижкою порушує принцип соціальної справедливості і носить більше фіскальний характер. В Україні функціонує основна або ж базова податкова соціальна пільга та дві підвищені, на них мають право певні соціальні категорії платників (150% та 200% від базової пільги) та пільга на дітей. Вище нами було детально розглянуто та проаналізовано види пільг.

Для отримання базової соціальної пільги та підвищенні граничний розмір заробітної плати повинен бути не більшим за розмір прожиткового мінімуму збільшений на коефіцієнт 1,4.

А щодо податкової соціальної пільги на дітей, тобто громадяни можуть отримати дану пільгу маючи на утриманні більше двох дітей не старших 18 років. Межа доходу збільшується пропорційно кількості дітей.

Отже, аби отримати податкову соціальну пільгу протягом 2015-2019 років необхідно було офіційно отримувати заробітну плату не вищу ніж зазначено в табл.2.4.

Таблиця 2.4

Граничні суми заробітних плат для отримання податкової соціальної пільги у 2011–2017 роках, грн

Роки	МЗП на 1 січня	ПМ на 1 січня	Гранична сума доходу для отримання ПСП	Середньомісячна ЗП штатних працівників
------	----------------	---------------	--	--

			Всі види ПСП, окрім ПСП на дітей	ПСП на дітей	
2015	1218	1176	1710	3420	4195,00
2016	1378	1330	1930	3860	5182,61
2017	3200	1544	2240	4480	7103,79
2018	3723	1700	2470	4940	8864,62
2019	4173	1853	2690	5380	10496,82

Джерело: побудовано на основі [44, 43, 42, 41, 40].

На даний момент існування податкової соціальної пільги незадовільним є навіть не сума самої пільги, а величезне обмеження кола осіб, які можуть нею скористатися. Мова йде про граничний дохід табл. 2.4, який визначає можливість застосування податкової соціальної пільги до того чи іншого працівника та продовження застосування пільги до прожиткового мінімуму громадян.

Відповідно у 2017 році після підвищення мінімальної заробітної плати вдвічі, граничний дохід до якого застосовується пільга, виявився занадто низьким. Кількість користувачів податкової соціальної пільги значно скоротилась, адже отримати її було майже нереально, винятком може бути коли працівник працює неповний робочий день чи сумісники. Такі кроки органів державної влади можна пояснити лише з боку фіскальних міркувань, а позбавлення права в платників на отримання податкової соціальної пільги є як мінімум порушення принципу соціальної справедливості. Адже вище було проаналізовано ріст податкового навантаження на доходи отримані у вигляді заробітної плати. Також порушується принцип рівності усіх платників перед законом.

Отже, зі сторони держави, влада намагалась знизити втрати бюджету за ПДФО від податкової соціальної пільги, обмежити кількість випадків пов'язаних з неправомірним отриманням податкової соціальної пільги і в результаті право на отримання пільги забрали дійсно у тих, хто її потребував. Ще у 2016 році до підвищення мінімальної заробітної плати, соціальний

ефект наявності податкової пільги в Україні є мінімальним. При податковій соціальній пільзі у розмірі 689 гривень економія на ПДФО в 2016 році становила 124 гривні на місяць (при заробітній платі нижчій за 1930 грн.). В результаті протягом 2016 року загальна кількість осіб, що отримали податкову соціальну пільгу становила 4576,3 тис. осіб [58].

Тобто окрім втрат на бюджетів на соціальну підтримку населення, держава втратила прямі надходження від податку при неповному декларуванні доходів та зростанні тіньової зайнятості.

Аналізуючи розвиток податку на доходи фізичних осіб в контексті соціальної спрямованості та преференційного оподаткування певні кроки все ж відбулись. У 2016 році були вжиті заходи які відповідають даному напрямку, адже саме цього року відбулася уніфікація ставок податку щодо трудових та пасивних доходів. Саме щодо оподаткування пасивних доходів тримають постійні сварки, тому що або даний вид доходів не оподатковується взагалі, або ж за зниженими ставками(до 2014 року 5%). Такі заходи не відповідають принципу вертикальної справедливості оподаткування. Зрозуміло, що такі дії щодо пасивних доходів були вигідні передусім заможним верствам населення.

Відповідно у 2016 році практично усі пасивні доходи оподатковуються за єдиною ставкою – 18%, хоча є й винятки, які ми проаналізували вище.

Отже, під час існування податку на доходи фізичних осіб відбувалися постійні зміни як в фіскальному напрямку, так і в регулюючому. Однак ПДФО в Україні не є економічно ефективним, а ні соціально справедливим податком, хоча певні позитивні зміни і відбувалися.

Висновки до розділу 2

Протягом 2015-2019 років податкові надходження до зведеного бюджету України постійно зростають і поряд з ними зростає роль податку на

доходи фізичних осіб. Так у 2019 році загальні податкові надходження до зведеного бюджету становили 1005,83 млрд. грн. а сума надходжень ПДФО – 275,46 млрд. грн., що складає 27% від загальних податкових надходжень.

Основними факторами впливу на ріст надходжень протягом 2014-2016 років були: розширення податкової бази, ріст ставки податку та різка девальвація гривні та інфляційні процеси.

Щодо структури надходжень податку на доходи фізичних осіб вагомимі місце займають надходження від доходів у вигляді заробітної плати, на якій відповідно і найбільше податкове навантаження.

Аналізуючи розподіл податку на доходи фізичних осіб між державним та місцевими бюджетами та було визначено пропорції його розподілу. З 2016 року до державного бюджету України надходить 25% ПДФО, 60% ПДФО, що сплачуються на відповідній території отримують ОТГ, що забезпечує самостійність та фінансову незалежність бюджетів.

Протягом аналізованого періоду доходи місцевих бюджетів постійно зростали відповідно і надходження від ПДФО до місцевих бюджетів також зростала, у 2019 році ця сума становила 165,50 млрд. грн. Серед податкових надходжень 56% припадає на ПДФО. Щодо структури надходжень ПДФО до місцевих бюджетів, перше місце посідає також оподаткування доходів отриманих від заробітних плат. Варто зазначити, що суми податку від оподаткування пасивних доходів і військовий збір повною сумою зараховуються до державного бюджету, тому суми податку, що надходять до державного бюджету є також вагомими і у 2019 році становили 109.95 млрд. грн.

Варто зазначити, що місцеві бюджети все ж лишилися у залежності від держави, адже лише у 2019 році власні надходження бюджетів перевищують половину від усіх надходжень і становлять 52,97%.

На даний момент в Україні при оподаткуванні громадян діють такі преференції як податкова знижка та податкова соціальна пільга. Хоча і користувачі податкової знижки і зростають протягом аналізованого періоду,

соціальний ефект від неї мінімальний. Загалом у 2019 році 1% працюючого населення у віці 15-70 років скористалися даною преференцією.

Найчастіше застосування податкової знижки здійснюється відповідно до витрат пов'язаних з оплатою навчання та іпотечного кредитування. Зокрема у 2019 році знижкою на оплату навчання скористались 113,4 тис платників і мали змогу повернути 251.4 млн. грн.

Щодо податкової соціальної пільги, надається вона лише до доходів у вигляді заробітної плати та прирівняних до неї виплат. На даний момент існування податкової соціальної пільги незадовільним є навіть не сума самої пільги, а величезне обмеження кола осіб, які можуть нею скористатися. Мова йде про граничний дохід, який визначає можливість застосування податкової соціальної пільги до того чи іншого працівника та продовження застосування пільги до прожиткового мінімуму громадян.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ РЕГУЛЮЮЧИХ МЕХАНІЗМІВ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН

3.1. Соціально-регулюючі аспекти оподаткування доходів громадян в зарубіжних країнах

Вивчення світової практики в будь якій сфері суспільних відносин є одним з найкращих способів вдосконалення чи впровадження систем або їх елементів в роботу окремої країни. Саме такий спосіб дозволяє виділити такі зміни, які з урахуванням національних особливостей в майбутньому будуть як найкраще адаптовані в національну практику.

В податковому аспекті такий спосіб змін та трансформацій дає величезний результат. В Україні ПДФО є досить фіскально-значущим податком, з огляду на це вивчення та впровадження зарубіжного досвіду є доцільним. Враховуючи євроінтеграцію України першочерговим є розгляд досвіду європейських країн. Адже саме ряд країн з ЄС є найбільш оптимальні для запозичення елементів податку чи їх порівняння. При цьому варто розглядати не тільки європейські чи високо розвинуті країни, але й ті країни, що швидко розвиваються.

Якщо узагальнити світову практику варто зазначити, що до середини 1990-их років більшість країн використовували прогресивну шкалу оподаткування даним податком. Зазвичай зазначена ставка податку використовувалась у розвинених країнах, і лише менш розвинені або ж офшори використовували плоску. На даний момент понад сорок країн в системі оподаткування доходів використовує пропорційну ставку.

Реформування даного податку шляхом зміни ставок набуло великого поширення у більшості європейських країн табл.3.1. Такі зміни відбувалися для спрощення податкової системи та простоти обрахування суми податку. Серед причин переходу на пропорційну ставку оподаткування є неефективне

адміністрування заможної частини населення, в яких відповідно була вища ставка податку, спричинено це було корупцією та тінізацією доходів громадян. Першими країнами, що розпочали зміну ставок податку були: Естонія, Латвія та Литва. В наслідок змін, здебільшого в цих країнах пропорційна ставка була встановлена на максимальному рівні прогресивної ставки, одна такі країни як Словаччина, Румунія, Болгарія та інші, встановлювали ставку податку на мінімальному рівні прогресивної ставки. Різниця в обраних ставках була обумовлена різницею в часі проведення змін, відповідно в період 1990 років, під час різких скорочень надходжень до бюджетів, ставки встановлювались на верхній межі, аби стимулювати потік коштів до держави. В результаті таких змін суттєве податкове навантаження лягало на малозабезпечені верстви населення і в результаті покривалось податковими знижками.

Ключовим елементом трансформацій податку було встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а також використання пільг у вигляді податкових знижок [9]. Саме це дало змогу забезпечити захист населення з малим рівнем доходу та сприяти покращенню соціальної справедливості.

Розглянемо детальніше зміни ставок прибуткового податку у країнах світу протягом 2015-2020 рр. Як згадувалось раніше, прогресивна ставка податку використовувалась у розвинутих країнах, така тенденція лишилась і до 2020 року, в таблиці в країнах у яких дія прогресивна ставка податку зазначена верхня ставка податку. В більшості країнах протягом 5 років кардинальні зміни не відбулися, за рахунок даного податку і далі поповнюється величезна частина бюджетів країн і знижувати ставки не входить в їхні плани розвитку країн.

Варто звернути увагу, що найнижчі ставки податку в Білорусії та Росії. У Білорусії також існує ще одна ставка – 9%, яка застосовується до доходів від трудової діяльності, отриманих фізичними особами, які працюють за трудовими договорами від резидентів Парку високих технологій. На даний

момент ПДФО в Білорусії знаходиться на другому місці після ПДВ і з кожним роком надходження ростуть. І в майбутньому країна не планує підвищувати ставку податку, а навпаки понижувати, аргументуючи це тим, що чим буде більша ставка податку тим більше громадянин хотітиме приховати свої доходи. А щодо прогресивної ставки, то в країні не має чіткого розшарування суспільства на багатих і бідних, як розвинених країнах.

Таблиця 3.1

Ставки податку на доходи фізичних осіб в зарубіжних країнах, %.

Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Білорусь	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Канада	29%	33%	33%	33%	33%	33%
Китай	45%	45%	45%	45%	45%	45%
Данія	55,41%	56,40%	55,79%	55,85%	55,89%	55,89%
Італія	43%	43%	43%	43%	43%	43%
Латвія	23%	23%	23%	31,40%	31,40%	31,40%
Норвегія	47,20%	46,90%	46,72%	46,60%	38,20%	38,20%
Португалія	48%	48%	48%	48%	48%	48%
Туреччина	35%	35%	35%	35%	35%	40%
Великобританія	45%	45%	45%	45%	45%	45%
Росія	13%	13%	13%	13%	13%	13%
Греція	42%	45%	45%	45%	45%	44%

Джерело: побудовано на основі [8].

Варто відмітити, що в більшості країн Європи, як і в Україні, рівень оподаткування фізичних осіб є значно вищим, ніж інші доходи. Розглядаючи Стратегію «Європа 2020» одним з ключових є питання реформування податкової системи країн. Це може відбуватися кількома варіантами:

- Перенесення податкового навантаження з прямих податків на непрямі;
- Уникати підвищення на прибуткові податки, шляхом використання інших податків, наприклад, екологічних та ресурсних платежів.

Також згідно Стратегії високі ставки прибуткового податку, спричиняють негативний ефект на зайнятість та тінізацію доходів. [29]

Якщо ж обговорювати лише ставки податку, то для загального навантаження на платника лише її недостатньо. Адже особливо в країнах ЄС є дуже розгалужена система пільг і різного роду податкових знижок.

Щодо пропорційної системи, то тут полягає проблема притаманна більшості постсоціалістичним країнам ЄС у нерівномірності розподілу податкового навантаження на трудові доходи між різними групами населення [39].

В Німеччині саме дохідний податок є одним з ключових джерел надходжень до бюджету країни. Він справляється із заробітної плати (з компенсації за минуло роботу), відсотків за банківськими вкладами, доходів на капітал та інших. Деякі види доходів не оподатковуються податком, але беруть участі в розрахунку ставки податку, наприклад допомоги по безробіттю, виплати пов'язані з вагітністю та інші.

Щодо ставок податку, то в Німеччині прогресивне оподаткування. Ставки починаються від 14% і підвищуються до 42%.

Також в Німеччині для розрахунку доходу є важливим сімейний статус платника, саме звідси й утворилися поділи на класи платників: 1. холостяк (овдовілий чи розлучений); 2. батьки-одинаки; 3. одружені і мають дохід вищий чим партнер з 5 класу; 4. одружені з рівним доходом; 5. одружені з нижчим доходом чим партнер з 3 класу; 6. друга робота. Відповідно, подружні пари з різними доходами можуть заощадити кошти на своїх загальних податкових рахунках [10].

В Німеччині всі доходи населення підлягають базовій податковій пільзі, тобто до цієї суми дохід платника не буде оподатковуватися. В 2020 році базова пільга дорівнює 9 408 євро в рік, за умови якщо ви не знаходитесь в шлюбі або в цивільному партнерстві. Якщо ж платник одружений, то поріг прирівнюється до 18 816 євро на рік для пари. Коли ж дохід платника перевищує цю суму, тоді платнику нараховується податок від суми

перевищення. В цьому випадку ставки варіюються від доходу платника і максимальна ставка використовується для доходів від 250 731 євро в рік на одного і 501 462 євро в рік на пару [6].

Також однією з особливостей оподаткування подохідним податком в Німеччині є те, що платниками даного податку є навіть пенсіонери, якщо їх дохід перевищує неоподатковувану пільгу. Але деякі платники можуть отримувати податкові пільги.

Найбільш наближена до України країна Польща, ввела два види податку від фізичних осіб.

1. Річний оподатковуваний дохід до 85 528 злотих оподатковується за ставкою 17%;
2. Річний дохід, вищий 85 528 злотих, податок становить 32%.

Також використовується середня ставка податку у розмірі 19%, якою оподатковуються дивіденди та надходження від долі у прибутках юридичних осіб.[33]

Для того аби обчислити загальну суму податку, дохід зменшується на суму страхових внесків, таких як внески на пенсійне страхування, на лікарняне страхування, страхування від нещасних випадків. І в результаті понад 100 видів діяльності звільнені від даного податку, або передбачають різного роду пільги [47].

Також Польща в деяких випадках для осіб з низьким рівнем доходів може застосовувати допомоги, суми цих грошових допомог не оподатковується. Цікавим фактом є те, що дохід, отриманий фізичною особою до 26 років за трудовими договорами не оподатковуються [1].

В Японії використовується прогресивна шкала оподаткування. Податок сплачується найманими працівниками і самозайнятими особами і стягується із заробітної плати, дивідендів, відсотків, пенсій, прибутку від нерухомості та інших. Як і у багатьох країнах, в Японії ставки варіюються відповідно до доходу платника. До платників з найнижчим доходом застосовується ставка

податку у розмірі 5% відповідно до доходу більше 40 млн. єн – 45%. Детальніше варіація ставок податку в Японії відображена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Оподаткування доходів фізичних осіб відповідно до доходу в Японії

Розмір доходу	Ставка податку
Менше 1 950 000 єн	5%
Від 1 950 000 єн до 3 300 000 єн	10%
Від 3 300 000 єн до 6 950 000 єн	20%
Від 6 950 000 єн до 9 000 000 єн	23%
Від 9 000 000 єн до 18 000 000 єн	33%
Від 18 000 000 єн до 40 000 000 єн	40%
Більше 40 000 000 єн	45%

Джерело: побудовано на основі [11].

Також в Японії окрім національної ставки податку є ставки префектур, яка дорівнює 4% і муніципальна ставка – 6% [11].

У США оподатковуваний дохід оподатковується за прогресивною ставкою. Загалом громадяни сплачують три види даного податку, який поділяється на федеральний, штатний і місцевий. В США є певна особливість оподаткування прибутковим податком, стягнення податку можливе як з кожного окремого громадянина так і з сім'ї. Тобто створені певні категорії в яких зафіксовано проміжок доходу і відповідної йому ставки податку. Ці категорії діляться відповідно до статусу громадянина в суспільстві: холостяк, одружений чи овдовілий, голова сім'ї та в шлюбі окремо [3]. В таблиці 3.3. наведені категорії платників та ставки податку.

Розрахунок прибуткового податку в США є досить громістким та затратним. Розглянемо детальніше як саме відбувається стягнення податку:

Наприклад статус платника – холостяк;

Дохід дорівнює 60 000 дол. США;

Платник повинен буде заплатити 10% податку з 9 875 дол. США, далі 12% від 9 876 – 40 125 дол. США і 22% з суми доходу, що лишилась до 85 525 дол. США

Таблиця 3.3

Оподаткування доходів фізичних осіб по розрядах відповідно до категорії платника в США

Ставка податку	Одна особа	Голова сім'ї	Сімейний стан в шлюбі або вдова	Реєстрація в шлюбі окремо
10%	0 – 9 875	0 – 14 100	0 – 19 750	0 – 9 875
12%	9 876 – 40 125	14 101 – 53 700	19 751 – 80 250	9 876 – 40 125
22%	40 126 – 85 525	53 701 – 85 500	80 251 – 171 050	40 126 – 85 525
24%	85 526 -163 300	85 501 – 163 300	171 051 – 326 600	85 526 – 163 300
32%	163 301 – 207 350	163 301– 207 350	326 601 – 414 700	163 301 – 207 350
35%	207 351 – 518 400	207 351 – 518 400	414 701 – 622 050	207 351 – 311 025
37%	518 401 і більше	518 401 і більше	622 051 і більше	311 026 і більше

Джерело: побудовано на основі [2].

Вагомим етапом у розвитку оподаткування громадян США прибутковим податком було прийняття закону про податкові пільги для сімей, що мають дітей віком до 17 років. Тобто завдяки дітям сім'я могла скоротити свої пільгові зобов'язання на 500 дол. США щорічно на кожну дитину. Пізніше було введено зростання пільгового кредиту на дитину і він становив до 1 000 дол. США [23].

В Канаді, як і в більшості розглянутих країнах діє прогресивна ставка оподаткування базова ставка становить 15% на перші 48 535 дол. США і максимальний розмір становить 33% які застосовуються на дохід вище 214 368 дол. США. Принцип розрахунку податку аналогічний як і в країні сусіда США [13].

Ще одним важливим елементом податкових країн світу є використання електронних сервісів, саме такі новинки Україна повинна трансформувати в податкову систему нашої країни. Адже такі елементи в роботі контролюючих органів, значно спростять і здешевлять процес адміністрування податку, а також відбудеться спрощення податкового обліку і забезпечить податкову грамотність населення. Загалом використання електронних ресурсів спрощує роботу як податкових органів, так і платників, дозволяє налагодити контакт і

підвищити рівень довіри до контролюючих органів. Така система електронного адміністрування властива тим країнам де платники самостійно обчислюють суму податку, заповнюють декларацію та сплачують податок до податкових органів [52].

Така система працює на основі певного алгоритму, за допомогою якого платник уникає помилок як в розрахунку суми податку та пільг, так і в заповненні декларації.

На сьогоднішній день статистика показує, що 68% держав-членів Організації економічного співробітництва і розвитку досягли рівня використання електронних сервісів з персонального прибуткового податку на рівні 50-75% [20].

Такі сервіси працюють в США, Австралії, Новій Зеландії, Австрії та в інших країнах.

3.2. Вектори реформування фіскально-регулюючого потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб в Україні

Під час виконання дипломної роботи було проведено аналіз оподаткування доходів фізичних осіб та розглянуто світовий досвід оподаткуванням податком на доходи фізичних осіб. В результаті чого було виокремлено напрямки реформації податку в Україні, які дадуть змогу ефективно виконувати функції які покладені на нього.

На нашу думку під час вдосконалення податку потрібно використовувати негативний досвід і тенденції розвитку податку протягом його існування.

Нами було виділено ряд проблем податку які потрібно негайно реформувати розглянемо рис. 3.1. та проаналізуємо його.

Рис. 3.1. Вектори вдосконалення податку на доходи фізичних осіб

Джерело: побудовано на основі [58].

Отже, одним з найважливіших завдань постає легалізація доходів громадян, адже в результаті постраждають як громадяни країни, так і державний бюджет за рахунок недоотриманих надходжень до казни, а населення не зможе використовувати певні соціальні гарантії і соціальні блага в повній мірі. В результаті - низькі рівні надходжень до бюджетів та повільна детінізація доходів.

Наступною проблемою є низький рівень доходів громадян, в країні величезна проблема з бідністю. А податкове законодавство дає змогу легко ухилятися від оподаткування громадян, відмінних від заробітної плати, які ставлять під загрозу справедливість податку.

Питання яке потребує вирішення є нерівномірний розподіл податкового навантаження на платників на різні категорії платників, нами було розглянуто рівні доходів платників і визначено, що значна частина навантаження лягає на малозабезпечені верстви населення. В Україні

відсутня хороша база соціальної підтримки населення, а також недовіра до соціальної пільги та складний шлях отримання податкових знижок.

Тому, першочергове питання щодо детінізації доходів населення дасть змогу: розширити базу оподаткування і наростити кількість платників. Важливим є реформування ПДФО і ЄСВ на фізичних осіб підприємців, значне податкове навантаження стримує розвиток малого бізнесу. В Україні ПДФО тісно пов'язаний єдиною базою нарахування з іншими податками і зборами, а також із системою внесків на соціальне страхування і будь-які зміни впливатимуть і на ПДФО, тому реформування повинно відбуватися в тандемі.

Україна, як і більшість європейських та постсоціалістичних країн схиляється до напрямку розвитку соціально ринкової економіки. Тобто держава намагається стимулювати розвиток податкової політики у соціальному напрямку оподаткування доходів громадян. В даному напрямку розвитку ефективність оподаткування громадян повинна забезпечувати активність населення і сприяти перерозподілу доходів у суспільстві, аби знизити рівень соціальної напруженості в суспільстві за рахунок великої частки малозабезпеченого населення [49].

Варто звернути увагу на негативну демографічну ситуацію в Україні, що характеризується постійним скороченням населення, депопуляцією та іншим. Тому як зауважила Т. Кізима, соціально-економічні трансформації, що відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність перегляду всіх теоретичних уявлень про людину як громадянина, платника податків, отримувача суспільних благ та основної мети існування держави [26].

Отже, відновити оптимальний перерозподіл доходів громадян можливо за рахунок повернення до прогресивної шкали оподаткування, що дасть змогу знизити нерівність доходів населення. На нашу думку повернення до прогресивної шкали дійсно дасть позитивні зрушення і в майбутньому її використання є обов'язковим. Але на даний момент запровадження прогресії в оподаткуванні доходів громадян може дати зворотні наслідки. Адже

Україна тільки змогла зробити позитивні зрушення в легалізації доходів завдяки знижені ставки ЄСВ і наслідки тільки почали відображатись в надходженнях податку до бюджетів. Саме тому із застосуванням прогресії країна знову може повернутися до поширення неофіційної зайнятості, а країні потрібна конкурентна податкова система яка буде сприяти економічному зростанню.

Окремо варто звернути увагу на довіру платників до контролюючих органів та психологічний стан населення, адже більшість багатого класу ухиляється від оподаткування за рахунок приховування доходів, тому думка середнього класу про податкову демократію і не актуальна.

Також при застосуванні прогресивного оподаткування можливий відтік капіталу, адже доходи багатих більш ефективні ніж бідних, але аналізуючи цей момент для запровадження прогресивної ставки податку необхідно усунути заможний клас від законодавчої влади.

Обов'язковим є реформування процесу оподаткування громадян військовим збором, як нами було запропоновано вище, доцільніше буде використовувати даний збір як надбавку до прибуткового податку. Так як в Україні діє пропорційна ставка ПДФО, тому важливих змін в стягненні не відбудеться, окрім спрощення процесу розрахунку і адміністрування військового збору, що відповідно скоротить витрати контролюючих органів.

Основним моментом оновлення оподаткування доходів фізичних осіб прибутковим податком є використання реальних та об'єктивних показників соціальних гарантій і стандартів, це стосується реального прожиткового мінімуму. Розглядаючи досвід розвинених країн у більшості з них присутній такий елемент як прожитковий мінімум громадян, який дійсно виконує ролі певної соціальної гарантії і підтримки населення.

Чудовою є думка Є. Носова, щодо системи оподаткування в Україні, як він зазначає, що вони суперечать Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», тому варто привести в порядок нормативно-правові акти про розмір прожиткового мінімуму, або ж не

оподатковувати заробітні плати, що є меншими за розмір прожиткового мінімуму [31].

Отже, перед державою постає важливе завдання, ввести реальний розмір прожиткового мінімуму громадян. Відповідно якщо оподатковуватиметься сукупний дохід господарства, то він повинен становити суму прожиткових мінімумів на кожного з членів домогосподарства, задля стимулювання оподаткування сукупного доходу громадян.

Щодо оподаткування сукупного доходу громадян прибутковим податком нами було розроблено ряд пропозицій. Тобто ефективність ПДФО може бути підсилена змінами за рахунок змін в законодавстві щодо класифікації платників залежно від їх соціально-економічного статусу: одружений чи одинок, самотній батько чи мати та інші. Вище ми розглядали ряд країн де ефективно використовується дана практика і розглядали класифікацію платників і рівень зміни податкового навантаження відповідно до класу. Хорошими прикладами можуть бути такі країни як Німеччина та США.

Для України поділ на класи може бути не тільки за сімейним станом чи наявністю дітей, адже за це в нашій країні як уже зазначалось відповідає податкова соціальна пільга. Поділ можна зробити відносно президентства чи до підприємців або ж осіб які провадять незалежну професійну діяльність.

Щодо податкової пільги, то незважаючи на безліч критики платників щодо обмеження розміру доходів до яких застосовується податкова пільга, такі обмеження повинні лишитись. Вище нами було розглянуто розмір граничного доходу до якого може пільга застосовуватися і ця сума не відповідає реальним доходам громадян. Тому враховуючи зміни у підвищенні мінімальної заробітної плати, податкову пільгу потрібно закріпити саме за цим показником. Підвищення розміру доходу до рівня реального мінімуму працездатного населення до якого повинна застосовуватись податкова пільга є дуже важливим. Адже такий хід дасть

змогу знизити рівень податкового навантаження на доходи малозабезпечених верств населення. Одночасно даний елемент оподаткування почне виконувати свою функцію як підтримку населення і забезпечить соціальну справедливість податку при теперішньому розподілі навантаження на середній і бідний класи населення. Але розуміючи, що критичною є і ситуація щодо зменшення надходжень податку до бюджетів, тому доцільніше наростити доходи бюджетів і в близькій перспективі реформувати податкову пільгу. Можливо варто розпочати застосування у податковій системі України за досвідом постсоціалістичних країн ЄС диференційованого податкового мінімуму.

В результаті таких змін вдасться досягти поставлених цілей хоч і частково розширити коло платників які матимуть податкову пільгу хоч і різне за розмірами. Застосування такого методу дозволить виконати вимоги щодо соціальної справедливості та фіскальної ефективності, адже створює певну прогресію в оподаткуванні і зменшує кількість отримувачів пільги. Але водночас ускладнить процес розрахунку податку і спровокує зниження доходу задля власної вигоди.

Підтримка державою сімей з дітьми у процесі оподаткування повинна скорочувати податкові зобов'язання платників, які виховують дітей незалежно від їх кількості. Аналізуючи демографічну ситуацію в Україні це завдання повинно виконано першочергово. Тому варто запровадити податкову соціальну пільгу хоча б на базовому рівні за кожну дитину віком до 18 років, що забезпечить підвищенню рівня соціальної захищеності і справедливості оподаткування.

Щодо пільги для інвалідів варто було б використати диференційований неоподатковуваний мінімум в певному диференційованому розміру відсотка від базової пільги. Диференціацію доцільно використовувати відповідно до ступеню інвалідності.

Розглядаючи соціальний аспект ПДФО необхідним є реформування податкової знижки. Адже її ефективність відображається у кількості її

користувачів, в середньому кількість одержувачів ПЗ серед працюючого населення становить 1% [19].

Варто зауважити, що витрати які включаються до переліку податкових знижок прив'язані до таких доходів як заробітна плата. Тобто інші категорії працюючого населення, такі як самозайняті особи, військовослужбовці та інші, права на отримання знижки не мають. Аналогічно ж позбавлення права платників на отримання податкової знижки є необґрунтовано і суперечить принципу соціальної справедливості.

Поряд з тим, прив'язка загальної суми витрат, що дозволено враховувати до ПЗ, до річного розміру заробітної плати є доцільно. Адже це дає можливість частково легалізувати доходи працюючого населення у вигляді заробітної плати. Тобто, чим більшою буде сума задекларованого доходу протягом року, тим більша сума буде податкової знижки, що забезпечить ще й збільшення надходжень до бюджетів. Виходячи з попередніх тверджень доцільно буде все ж таки надати можливість платникам, що мають доходи відмінні від заробітної плати на отримання податкової знижки.

Реформування потребують і окремі види податкової знижки, розглянемо детальніше. Витрати пов'язані з пожертвами або з благодійними внесками неприбутковим організаціям дозволяють отримати податкову знижку, даним видом витрат населення є дуже рідким, а зважаючи складну ситуацію з фінансуванням у багатьох сферах, доцільно стимулювати використання даною податкової знижки шляхом підвищення її порогового значення. Такі дії збоку держави забезпечать зростанню благодійництва.

Аналогічна ситуація відбувається і заниженим розміром з податкової знижки на сплату страхових платежів та пенсійних внесків. Тому потрібно стимулювати населення до вкладання коштів у фінансові установи з метою як підтримки ринку фінансових послуг так і забезпечення власного добробуту. З огляду на пенсійну систему України більшість населення має сумніви щодо пенсійних виплат в майбутньому, тому це повинен бути

стимул для забезпечення власного майбутнього і реформування пенсійної системи країни.

Наступною податковою знижкою є витрати пов'язані з користування іпотечним житловим кредитом, витрати на будівництво чи придбання житла та процентів за ним. Вважаємо, що доцільно аналогічно підвищити поріг податкової знижки, що призведуть до економічної вигоди для держави.

На даний момент є популярна думка науковців і не тільки, щодо запровадження податкової пільги що стосується витрат пов'язаних з утриманням дітей у навчальних закладах. [46]

До переліку витрат згідно податковою знижкою щодо переобладнання транспорт доцільно додати й витрати пов'язані з придбанням автомобіля з електричним двигуном чи іншого транспортного засобу.

Розглянуті заходи щодо підвищення рівня соціальної справедливості в процесі оподаткування доходів фізичних осіб призведуть до зниження фіскальної ефективності ПДФО, але водночас дасть можливість покращити інші нагальні питання для країни.

Щодо оподаткування пасивних доходів громадян, а тобто їх заощаджень, ведуться постійні суперечки, хоч і податок забезпечує вагому частину надходжень, але сповільнює залучення інвестицій до державної економіки. На нашу думку варто застосовувати до даного виду доходу диференційовану ставку податку, наприклад, в залежності від терміну депозиту.

Вище нами було проаналізовано ставки прибуткового податку щодо дивідендів для фізичних осіб. Пільгові ставки 5 і 9 % є занадто низькі відносно основної ставки податку у розмірі 18%. На нашу думку дані ставки потрібно поступово підвищувати, адже це спричинить значне збільшення надходжень до бюджету. Окремо потрібно розглянути питання щодо розподілу податку між бюджетами, так як даний податок повністю надходить до державного бюджету.

На рахунок оподаткування спадщини та дарування, складним і затратним є процес отримання майна і його отримання, окремим болючим питанням є оцінка майна отримана в спадщину, що є досить дорогим і в результаті показую більшу вартість від дійсної ринкової вартості. А при бажанні платника продати спадщину даний дохід підлягає подвійному оподаткуванню. Аналогічно може бути ситуація з відсутністю контролю за оцінкою майна, що може спричинити приховування доходів. Тому на сьогодні важливим лишається нейтралізація непрозорих схем щодо посередництва на ринку оцінки майна, пов'язаних із функціонуванням авторизованих електронних майданчиків, варто й удосконалити моніторинг в Єдиній базі звітів про оцінку.

Дискусійним питанням є скасування оподаткування пенсій, даний дохід аналогічно оподатковується в зарубіжній практиці. Оподатковувалися пенсії за ставками нижчими від оподаткування заробітної плати і низькі пенсії були звільненні. Проблем з оподаткуванням пенсій пов'язані в першу чергу з низьким рівнем пенсійного забезпечення населення. Наступним є використання в Україні солідарної пенсійної системи, поряд з тим в Європі використовується накопичувальна система яка забезпечує високий рівень пенсійних виплат. В Україні існує надто великий розрив між загальними пенсіями та високими чи спеціальними, хоч таких пенсій і небагато. Тому оподаткування високих пенсій може бути одним із засобів забезпечення соціальної справедливості за рахунок зменшення розриву між базовими пенсіями та високими.

Для підвищення ефективності адміністрування ПДФО необхідним для контролюючих органів є запровадження електронних сервісів, за допомогою який платник матиме можливість самостійно розрахувати суму податку та збору за допомогою певного алгоритму з урахуванням пільг в податковій системі України.

Висновки до розділу 3

Аналізуючи зарубіжний досвід країни ЄС є найбільш оптимальні для запозичення елементів податку чи їх порівняння, але для України варто запозичувати досвід і країн що розвиваються.

Узагальнюючи світову практику щодо використання ставок податку то більшість країн використовують прогресивну шкалу оподаткування, зазвичай вона знаходить відгук у розвинених країнах, наданий момент понад сорок країн нею користуються, а відповідно пропорційну ставку використовують менш розвинені.

Багато зарубіжних країн здійснюють оподаткування доходів фізичних осіб відповідно до їх класу у суспільстві. Найпоширенішим є поділ на класи відповідно до сімейного статусу платника, така практика використовується у Німеччині, США та інших. Також в багатьох країнах відбувається пропорційне оподаткування залежно від доходу який отримує платник протягом року.

Розглянувши оподаткування доходів фізичних осіб і його розвиток у багатьох зарубіжних країнах ключовим елементом трансформацій податку було встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а також використання пільг у вигляді податкових знижок.

Під час виконання роботи було визначено проблеми та завдання які потребують реформування в системі оподаткування доходів населення: легалізація доходів громадян, низький рівень доходів та соціальної підтримки населення.

Основним моментом оновлення оподаткування доходів фізичних осіб прибутковим податком є використання реальних та об'єктивних показників соціальних гарантій і стандартів, це стосується реального прожиткового мінімуму.

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження встановлено, що фіскальна функція податку є важливою і пріоритетною, адже саме через неї реалізується призначення податків, забезпечення держави певною кількістю грошових ресурсів для виконання нею своїх функцій.

Результати засвідчили, що податок на доходи фізичних осіб є досить фіскально-обґрунтованим податком, що забезпечує вагому частину як у податкових надходженнях, так і у загальних надходженнях до Зведеного Бюджету країни. Загалом у відсотковому співвідношенні до загальних податкових надходжень податку на доходи фізичних осіб становить 27,39%. Визначено, що найбільше податкове навантаження лягає на такий вид доходів населення, як заробітна плата, адже у структурі надходжень податку на доходи фізичних осіб до Зведеного бюджету, податок, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати складає 76,15%.

Роль податку на доходи фізичних осіб з кожним роком посилюється і забезпечує 56% усіх податкових надходжень до місцевих бюджетів. Варто зауважити, що негативний вплив на фіскальну роль податку на доходи фізичних осіб здійснюють події на Сході. Ще в 2013 році Донецька область посідала перше місце за обсягами надходжень податку на доходи фізичних осіб, аналогічна ситуація і з Автономною Республікою Крим.

Міжнародний досвід оподаткування громадян засвідчив про різні доходи, що включаються до бази оподаткування податком за допомогою прогресивної чи пропорційної ставки, узагальнивши нами визначено, що прогресивна ставка податку діє в країнах зі стійкою економікою та податковим законодавством, також варто зауважити тенденції розвитку оподаткування доходів громадян в кожній країні формуються під впливом фінансових криз та міжнародної податкової конкуренції. Зарубіжні країни намагаються покращити процес оподаткування податком за допомогою

підвищення якості адміністрування через використання різного роду новацій, зокрема, електронних сервісів.

Розглянувши реформування системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні на сьогодні не призвели до бажаних результатів. Так і залишились невиконані завдання пов'язані зі створенням умов для легалізації та зростання доходів громадян.

Проблеми оподаткування доходів громадян мають ряд недоліків, а саме: можливість ухилення від оподаткування доходів, повільні темпи детінізації доходів населення, нерівномірний розподіл податкового навантаження між платниками, низькій рівень доходів та відсутність середнього класу населення. Такі проблеми негативно впливають на фіскальну ефективність та виконання принципу соціальної справедливості податку. На фоні останніх подій в країні кризові явища ускладнюються і потребують негайного вирішення.

В Україні зміни в оподаткуванні доходів населення, а зокрема перехід на пропорційне оподаткування не призвели до очікуваних результатів. Аналізуючи економічний та соціальний розвиток країни все ж використання саме пропорційної системи оподаткування є найбільш обґрунтованим.

Соціальний напрямок розвитку податкової системи актуальний не лише в Україні, а й в багатьох зарубіжних країнах. Посилення соціальної справедливості оподаткування доходів громадян в Україні запропоновано шляхом перегляду існування податкових знижок, а саме розміру граничного значення, серед яких витрати пов'язані з:

- пожертвами або з благодійними внесками неприбутковим організаціям. Такі дії збоку держави забезпечать зростанню благодійництва;
- страховими платежами та пенсійними внесками. З огляду на пенсійну систему України більшість населення має сумніви щодо пенсійних виплат в майбутньому, тому це повинен бути стимул

для забезпечення власного майбутнього і реформування пенсійної системи країни;

- користування іпотечним житловим кредитом, витрати на будівництво чи придбання житла та процентів за ним.

Розглянуті заходи щодо підвищення рівня соціальної справедливості в процесі оподаткування доходів фізичних осіб призведуть до зниження фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб, але водночас дасть можливість покращити інші нагальні питання для країни.

Визначено, що перегляду потребує механізм надання базової пільги з податку на доходи фізичних осіб. Щодо податкової пільги, то незважаючи на безліч критики платників щодо обмеження розміру доходів до яких застосовується податкова пільга, такі обмеження повинні лишитись. Вище нами було розглянуто розмір граничного доходу до якого може пільга застосовуватися і ця сума не відповідає реальним доходам громадян. Тому враховуючи зміни у підвищенні мінімальної заробітної плати, податкову пільгу потрібно закріпити саме за цим показником.

Встановлено, що в Україні для вирішення проблеми соціальної справедливості та фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб можна досягнути за рахунок збільшення рівня оподаткування осіб з високими доходами. Хоча і реалізація даного завдання є найбільш проблематичною, адже однією з причин є те, що такі розміри доходів отримують особи наближенні до органів державної влади і такі заходи не в їхніх інтересах, також такі заходи можуть спричинити ще більші процеси тінізації доходів.

В Україні доцільним є провести заходи з уповільнення обсягів інтелектуальної трудової міграції. Відповідно важливим є запобігання різкого коливання податкового тягаря на малозабезпечені верстви населення. А занадто часті зміни в законодавстві створюють нестійкі умови для планування діяльності підприємницької діяльності.

Розглянуті заходи щодо підвищення рівня соціальної справедливості в процесі оподаткування доходів фізичних осіб призведуть до зниження фіскальної ефективності ПДФО, але водночас дасть можливість покращити інші нагальні питання для країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2020 Tax Guideline for Poland. URL : <https://accace.com/tax-guideline-for-poland/>
2. 2020-2021 federal income tax brackets. URL : <https://www.bankrate.com/finance/taxes/tax-brackets.aspx>
3. 2020-2021 Tax Brackets and Federal Income Tax Rates. URL : <https://www.nerdwallet.com/article/taxes/federal-income-tax-brackets>
4. Details of Tax Revenue – Sweden. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REVSWE>
5. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010) 2020 final. European Commission, 2010. URL: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>
6. German income tax. URL : <https://www.make-it-in-germany.com/en/jobs/taxes/income/>
7. 2020 Tax Guideline for Europ. URL: <https://accace.com/tax-guideline-for-poland/>
8. Individual tax rates for 2010-2020. URL: <https://home.kpmg/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/individual-income-tax-rates-table.html>
9. Peichl A. Flat-rate tax systems and their effect on labor markets. IZA World of Labor 2014: 61. doi: 10.15185/izawol.61. URL: <http://wol.iza.org/articles/flat-rate-taxsystems-and-their-effect-on-the-economy.pdf>
10. Planning on living and working in Germany? Find out how the local tax system works with our expert guide on how to file your income taxes in Germany. URL : <https://www.expatica.com/de/finance/taxes/income-taxes-in-germany-108112/>